

Bakalářská práce

2017

Anna Filipová

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra teologických věd

Bakalářská práce

Místo knihy Kazatel v rámci soudobé starověké filosofie

Vedoucí práce: ThLic. Adam Mackerle, Th.D.

Autor práce: Anna Filipová

Studijní obor: Teologie

Forma studia: kombinovaná

Ročník: 3

2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

23. března 2017

Anna Filipová

Je mou milou povinností na tomto místě poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce panu ThLic. Adamovi Mackerlemu, Th.D. za cenné rady, připomínky a odborné vedení práce. Velmi děkuji i za jeho ochotu, vstřícnost a trpělivost při osobním jednání.

Obsah

1	Úvod	6
	Prolog.....	8
2	Kniha Kazatel (קֹהֶלֶת, <i>qohelet</i>)	9
2.1	Všeobecný úvod ke knize a její umístění v křesťanském kánonu	9
2.1.1	Zařazení a význam knihy v židovském prostředí.....	9
2.2	Název knihy Kazatel	10
2.3	Autorství, doba a místo vzniku.....	11
2.3.1	Kdo je tedy autorem, kdy a kde byla kniha napsána?	12
2.4	Jazyk knihy a forma Kazatelových slov.....	14
2.5	Ústředí téma knihy.....	15
2.6	Co znamená výraz הֶבֶל (<i>hebel</i>) „pomíjivost“?.....	15
2.7	Moudrost mudrců a moudrost Kazatelova	16
2.8	Kazatelův lék na pomíjivost	17
3	Soudobé filosofie	18
3.1	Přírodní filosofie 6.-5. století př. Kr. a Hérakleitos.....	19
3.2	Aristotelés, jeho filosofie a pojetí „šťastného života“	20
3.2.1	Cíl lidského života.....	20
3.3	Helénismus a jeho filosofické školy	21
3.3.1	Stoa	22
3.3.1.1	Hlavní prvky stoické filosofie	23
3.3.2	Epikureismus	24
4	Kniha Kazatel versus soudobé filosofie	26
4.1	Kniha Kazatel ve světle Hérakleita	26
4.1.1	„Čas protikladů“ a pojetí jednoty v různosti	26
4.1.2	Opakování se pozemského a cykličnost	27
4.1.3	Pfleiderer uznává hérakleitovské vlivy v knize	28

4.1.4 Opět pomíjivost.....	28
4.1.5 Pod vlivem moudrosti život břemenem	29
4.2 Kazatel a Aristotelés	29
4.2.1 Smysl lidské existence.....	29
4.2.2 Rozum, smysly, nebo víra?.....	30
4.2.3 Pozice středu	31
4.3 Kniha Kazatel a helénistická filosofie	32
4.3.1 Judaismus pod vlivem helénismu	32
4.3.2 Koncepce ctnosti a vztahu k Bohu v helénském a hebrejském myšlení	34
4.3.3 Kazatel a stoická filosofie	34
4.3.3.1 Filosofie věcí božských	34
4.3.3.2 Filosofie přírody	36
4.3.3.3 Adiafora	36
4.3.3.4 Paralela v textu Marca Aurelia	37
4.3.4 Kazatel a epikureismus	38
4.3.4.1 Lidská duše.....	38
4.3.4.2 Opravdu se nás smrt netýká? Ohraničenost lidského života	39
4.3.4.3 Kazatelova eudaimonia.....	40
4.3.4.4 Kazatelova hedoné	41
4.3.4.5 Epikúrovo přátelství a Kazatelova samota	42
4.3.4.6 Moře se plní, ale nepřeplní.....	43
5 Závěr	45
Epilog	49
6 Seznam použité literatury	50
Seznam zkratk	54
Abstrakt	55
Abstract	56

1 Úvod

Všichni lidé od přirozenosti touží po vědění – to jsou první slova Aristotelovy *Metafyziky*. Pokud bychom pokračovali dále, zjistíme, v čem si podle něho jako lidé libujeme, jakým smyslům dáváme přednost, mluví zde o zkušenosti, myšlení a moudrosti. Za moudrého pak podle jeho výkladu pokládáme toho, kdo dovede poznat to, co je obtížné, co je nesnadno poznatelné, moudrý má podle Aristotela rovněž vést, a čím vyšší je stupeň jeho vědění, tím větší je jeho moudrost.¹

Lidé od pradávna a ze své přirozenosti touží nejen po vědění, ale také po smysluplném a naplněném životě. Kladou si nespočet „filosofických“ otázek – otázek týkajících se jejich života, jejich místa a působení v něm, zkrátka se zamýšlejí nad lidským údělem. Jednou z velmi zajímavých knih, která se zabývá úvahami nad smyslem lidského bytí, námahy a lidského života jako takového, je biblická kniha *Kazatel*. Řadí se mezi mudroslovnou literaturu (tedy literaturu přinášející čtenáři určitou zkušenost a s cílem jej poučit), tak trochu se vymyká ostatním biblickým knihám i jiným knihám s filosofickou tematikou, a je také poměrně často, podle mého názoru i neprávem, označována jako pesimistická. Je to kniha, pro kterou je typický výraz *pomíjivost*, charakteristická jsou také *Kazatelova* slova, že všechno má svůj čas, a „lahodnými“ verši, kvůli kterým je kniha nejednou vyhledávána, jsou verše „On všechno učinil krásně a v pravý čas, lidem dal do srdce touhu i po věčnosti...“ (*Kaz 3,11*)²

V nynější době, která je od vzniku tohoto díla oddělena stovkami let, se více a více debatuje nad tím, co autora vedlo k těmto slovům. Stále se naskytá otázka, zda a do jaké míry bylo *Kazatelovo* myšlení ovlivněno něčím cizím, tj. neizraelskými vlivy.³ Úkolem této bakalářské práce je toto téma pootevřít, knihu *Kazatel* představit a podívat se na ni v kontextu soudobých starověkých filosofí.

¹ Srov. ARISTOTELÉS. *Metafyzika*, s. 35-37.

² Pro potřeby této práce používám ČEP - *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*, 16. (7. opravené) vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2008.

³ Srov. ZIMMER, T. *Zwischen Tod und Lebensglück*, s. 4

Z těchto filosofii jsem vybrala přírodní filosofii 6. - 5. století př. Kr. a jejího představitele Hérakleita, Aristotelovu filosofii - jeho pojetí šťastného života; a filosofii helénistickou - stou a epikureismus. Představeny budou také základní myšlenky a prvky těchto filosofii, následně se pak pokusím nalézt souvislosti mezi knihou Kazatel a uvedenými filosofiemi Kazatelovy doby. Práce se zaměřuje zejména na nalezení shod, podobných prvků, spojení a styčných bodů mezi knihou Kazatel a soudobými starověkými filosofiemi. Zaměřuje se též na nalezení shod či podobností textu knihy Kazatel a textů, myšlenek a teorií vycházejících z těchto směrů. Pokusím se ve starověké filosofii nalézt nezaměnitelné místo knihy Kazatel, které tam beze sporu má, a rovněž zodpovědět otázku, zda se v knize odráží alespoň některý ze stěžejních prvků zmíněných filosofii, tedy těch filosofii, které autora knihy v době jejího vzniku obklopovaly, nebo mohly mít na Kazatelovy myšlenky do nějaké míry vliv.

Práce má následující strukturu: nejprve seznamuje s knihou Kazatel – uvádí její autorství, umístění v kánonu, dataci, hlavní téma knihy aj. Poté u jednotlivých filosofii zachycuje jejich základní znaky, myšlenky, představitele apod. Zejména u helénismu je také nastíněno dějinné pozadí, které je pro pochopení této doby potřebné. Následně probíhá porovnávání a vyhledávání souvislostí mezi knihou Kazatel a jednotlivými filosofiemi. Na závěr shrnuji a zhodnocuji získané poznatky.

Významnou oporou pro tuto práci mi byly následující tři knihy:⁴ kniha Vincence Zapletala *Das Buch Kohelet*, kterou jsem si záměrně vybrala jako zástupce z řad kritického bádání o otázce možného působení neizraelských vlivů v knize Kazatel. Další knihou je Český ekumenický komentář ke Starému zákonu - *Kazatel* od Filipa Čapka, s podtitulem *Zneklidňující doba pro neklidnou dobu*. Tuto knihu jsem zvolila jako zcela nový a moderní pohled na knihu Kazatel. Třetí knihou je kniha od Petera Kreefta *Tři filosofie života*, která mi na knihu Kazatel pomohla získat ještě daleko hlubší filosofický náhled.

⁴ Bibliografické údaje těchto knih jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Prolog

*„Všechno má určenou chvíli
a veškeré dění pod nebem svůj čas:
Je čas rození i čas umírání,
čas sázet i čas trhat;
je čas zabíjet i čas léčit,
čas bořit i čas budovat;
je čas plakat i čas smát se,
čas truchlit i čas poskakovat;
je čas kameny rozhazovat i čas kameny sbírat,
čas objímat i čas objímání zanechat;
je čas hledat i čas ztrácet,
čas opatrovat i čas odhazovat;
je čas roztrhávat i čas sešívat,
čas mlčet i čas mluvit;
je čas milovat i čas nenávidět,
čas boje i čas pokoje.“ (Kaz 3, 1-8)*

Všechno má svůj čas. „Je čas rození i čas umírání...“ (Kaz 3,2) „Kazatel vyjádřil jedinou větou skutečnost v našem životě nejzásadnější. Život je ohraničený začátkem a koncem.“⁵ Jeho konstatování je přímočaré a nekomplikované.⁶

⁵ MLČOCH, L. *Čas pravé radosti*, s. 9.

⁶ Srov. tamtéž, s. 9.

2 Kniha Kazatel (קֹהֵלֵת, *qohelet*)

2.1 Všeobecný úvod ke knize a její umístění v křesťanském kánonu

Kniha Kazatel je biblickou starozákonní knihou a podle křesťanského dělení se řadí mezi mudroslovné knihy. „Mudrosloví se již od nejstarších dob pokoušelo zachytit co nejširší oblast lidské zkušenosti.“⁷ Je tomu tak i v případě knihy Kazatel. Autor se v knize zamýšlí nad každodenní rutinou a nad během života, který se neustále opakuje. Předsevzal si moudře propátrat veškeré dění pod nebem. Vše ale shledává jako prchavé a pomíjivé. Slovo pomíjivost se v textu objevuje celkem dvacet sedmkrát.⁸ Výrok o prchavosti a nicotnosti všeho však není jen výkřikem beznaděje a pochybování, nýbrž je realistickým pohledem Bible na člověka.⁹ Člověk ve svém životě může podnikat velkolepá díla, nabývat moudrosti a svému srdci neodepřít žádnou radost (Kaz 2,4; 1,16; 2,10), přesto je to tak, jak říká kniha *Genesis*, „... prach jsi a v prach se navrátíš.“ (Gen 3,19) Jinými slovy – slovy Kazatele bychom mohli říci, že všichni¹⁰ mají stejný úděl a pozemské bytí je neodvratně zakončeno smrtí. To, co se odehrává v čase mezi narozením a smrtí, má regulérní „statut“ *pomíjivosti*.

2.1.1 Zařazení a význam knihy v židovském prostředí

V židovském dělení Starého zákona se kniha řadí mezi spisy. V nich je společně s knihami Rút, Píseň písní, Pláč a Ester součástí tzv. pěti svátečních svitků. Kniha je určena k bohoslužebnému přednesu o podzimní slavnosti stánků.¹¹ Tento židovský poutní svátek, pojmenovaný *Sukot*, je připomínáním vyvedení Izraelců Hospodinem z Egypta i vzpomínkou na jejich putování po

⁷ ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 11.

⁸ BibleWorks 9.0

⁹ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 701.

¹⁰ Kazatel klade na totožnou roveň moudré i hlupáky, spravedlivé i svévolníky, dokonce i zvířata. Ve verši Kaz 3,19 konstatuje, že úděl lidských synů a úděl zvířat je stejný.

¹¹ Srov. *Pět svátečních svitků*, s. 113.

Sinajské poušti. „Sedm dní budete bydlet ve stáncích; všichni domorodci v Izraeli budou bydlet ve stáncích, aby všechna vaše pokolení věděla, že jsem přechovával Izraelce ve stáncích, když jsem je vyvedl z egyptské země. Já jsem Hospodin, váš Bůh.“ (Lv 23,42-43) Židé si o těchto svátcích staví provizorní přístřešky, tzv. suky, a přebývají v nich. To jim je mj. i připomínkou pomíjivosti života. Židovský národ si tak i v současnosti touto slavností připomíná stále živý duchovní odkaz svých předků. Připomíná si „odhodlání zotročeného národa opustit jistoty otroctví v bohaté zemi a vydat se do nejistoty pouště za svobodou.“¹² V minulosti mělo předčítání knihy o tomto radostném svátku také mírnit příliš rozjásanou náladu připomínáním právě smutné pomíjivosti člověka, mělo být také přechodem od jasného podzimu k zamračené a deštivé zimě.¹³

2.2 Název knihy Kazatel

Hebrejský název knihy zní קֹהֵלֶת (*qohelet*). Výraz je odvozen od kořene קהל, který znamená *svolat shromáždění, srotit se*. קֹהֵלֶת je ženským participiem *galu* slovesa קהל. Specifikem výrazu קֹהֵלֶת je ženská koncovka. Pisatelovo jméno by doslovně znělo Svolavatelka, shromažďovatelka.¹⁴ Ženská koncovka však může také znamenat označení stálého úřadu nebo povolání.¹⁵ Kohelet je tedy vedoucí nebo mluvčí ve shromáždění, může to být ten, kdo shromáždění zastupuje.¹⁶ Řecký název knihy zní Ἐκκλησιαστής. Výraz používá Septuaginta. Latinský překlad pro knihu je *Ecclesiastes*. Tento titul přejímá z řečtiny Vulgáta.¹⁷

¹² DIVECKÝ, J. *Židovské svátky*, s. 45.

¹³ Srov. *Pět svátečních svátků*, s. 113.

¹⁴ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 700.

¹⁵ Srov. FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 144.

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 144.

¹⁷ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 700.

Zajímavostí je, že výraz קהלת se jinde ve Starém zákoně nevyskytuje, je dokládán sedmkrát pouze v této knize. Jako Kazatel je také v 1. kapitole knihy označena postava, která knihu zastřešuje a je jejím garantem.¹⁸

2.3 Autorství, doba a místo vzniku

Podle židovské tradice je autorství knihy připisováno izraelskému králi Šalamounovi. Šalamoun byl posledním králem spojeného království Izraele a Judy. Kraloval¹⁹ v Jeruzalémě nad celým Izraelem čtyřicet let (2Pa 9,30). Narodil se ze vztahu otce Davida a půvabné Bat-šeby, dcery Elíamovy, kterou David získal velmi nečestným, až podlým způsobem (2S 11-12). Proslul svou spravedlností i bohatstvím, nejvíce však moudrostí. Jako příliš mladý, uvědomuje si náročnost svého úkolu, požádal ve snu Hospodina o vnímavé srdce (1Kr 3,9). Bůh mu odpověděl: „ ... hle učiním podle tvých slov. Dávám ti moudré a rozumné srdce, takže nikdo tobě podobný nebyl před tebou a ani po tobě nepovstane nikdo tobě podobný. A dávám ti i to, oč jsi nežádal, bohatství i slávu, tak aby nebyl nikdo tobě podobný mezi králi po všechny tvé dny.“ (1Kr 3,12-13) Byl dobrým vladařem, diplomatem, obchodníkem, otevřel se živé mezinárodní politice. Sjednocené izraelské království ještě více upevnil, jeho země prosperovala a žila v míru. Nechal postavit jeruzalemský chrám i další stavby a stal se ikonou moudrosti, kterou přijela obdivovat i královna ze Sábý.

Z úvodních slov knihy²⁰ je patrné, že se za Kazatelem skrývá osoba Šalamouna. Podobným ukazatelem je také verš Kaz 1,12, který říká: „Já, Kazatel, jsem byl králem nad Izraelem v Jeruzalémě.“ Stejně naznačuje i druhá kapitola knihy. Je zde řeč o bohatství Šalamounově, jeho nádheře, luxusu, blahobytu, harému, jeho služebnictvu a jeho stavbách a zahradách.²¹ Tato atribuce je však pouhou literární fikcí autora, který staví své úvahy pod

¹⁸ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 23.

¹⁹ Jeho vláda spadá do 10. století př. Kr.

²⁰ „Slova Kazatele, syna Davidova, krále v Jeruzalémě.“ (Kaz 1,1).

²¹ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 56-57.

patronaci nejproslulejšího z mudrců Izraele.²² Mudroslovné texty občas jako své autory uvádějí jména historicky doložitelných postav (zejména panovníků, slavných básníků a mudrců), neznamená to však, že s nimi skutečně měly někdy něco společného.²³ Toto zastřešení dávalo mudroslovným textům autoritu, lidé jim tak byli ochotni naslouchat, nebo se radami a doporučeními dokonce řídit.²⁴ Nelze také vyloučit, a je to i dost pravděpodobné, že za Kazatelem je ukryta postava, která skutečně žila, přezdívaná Kazatel a jejíž vlastní jméno neznáme.²⁵

2.3.1 Kdo je tedy autorem, kdy a kde byla kniha napsána?

Názory na dobu vzniku knihy se velmi různí. Její jazyk i její učení nedovolují, abychom ji kladli do doby před vyhnanstvím.²⁶ Ukazují na to indicie jako pozdní hebrejščina, užití četných aramejských prvků i příznaky fénických jazykových vlivů.²⁷ Z tohoto vyplývá, že kniha byla napsána v době poexilní. Tato verze je přijímána většinou současných badatelů.

Badatelé Ewald, Ginsburg a Seow se vyslovují pro dobu perskou (6. - 4. století př. Kr.). Podle nich ve prospěch této doby hovoří užití perských slov *sad*, popř. *stromová zahrada* (per. *pardés*) v 2,5 a *rozsudek*, popř. *výnos* (per. *pitgám*) v 8,11. Do doby před Alexandra Makedonského (356-332 př. Kr.) datuje knihu Rainey. Za nejčastější dobu vzniku však bývá označováno 3. století př. Kr., doba helénistická, konkrétněji pak doba Ptolemaiovců²⁸ a jejich správa Sýrie a Foiníkie, jejíž součástí bylo Judsko i Jeruzalém. Pro tuto dataci knihy se vyjádřili např. Zapletal, Lohfink, Rudman, Schoors.²⁹ Spodní hranicí datování

²² Srov. *Jeruzalémská bible*, s. 1115.

²³ Srov. ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 17.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 18.

²⁵ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 24.

²⁶ Srov. *Jeruzalémská bible*, s. 1115.

²⁷ Srov. FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 144.

²⁸ Ptolemaiovcí - egyptská dynastie, pod jejíž vládu se Judsko dostalo. Ptolemaiovcé v r. 198 př. Kr. „vytlačili“ syrští Seleukovci.

²⁹ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 24-25.

knihy je pravděpodobně doba vzniku knihy Sírachovcovy (190-180 př. Kr.), jejíž autor Kazatelovu moudrost zřejmě znal.

Kniha tedy „...vznikla pravděpodobně za nadvlády Ptolemaiovců v Palestině, kdy ekonomická prosperita společnosti zajišťovala blahobyt určitých vrstev. Tomu celkem dobře odpovídá nálada Kazatele.“³⁰ I sám sebe vykresluje jako člověka bohatého, který si užíval, čeho se mu zachtělo. To, co víme s jistotou, je, že knihu Kazatel napsal muž s velmi bohatými životními zkušenostmi, velký myslitel a učitel moudrosti.³¹ Názor, který zastává většina badatelů, je, že, autorem byl vzdělaný židovský muž středního věku, či starší člověk z řad jeruzalémské případně alexandrijské aristokracie.³² Avšak jednoznačné údaje, které by odkryly osobu Kazatele a určily přesnou dobu napsání knihy, nejsou k dispozici. Významným vodítkem pro badatele zůstává nalezení zlomku rukopisu knihy v Kumránu. Tyto fragmenty Kazatele pocházejí z r. 150 př. Kr.³³ Doba vzniku knihy je tedy pravděpodobně 3. – 2. století př. Kr. Co se týká samotného autorství knihy, objevují se též hypotézy, že autorů bylo více. Verše v závěru knihy 12,9-14 jsou až na výjimky považovány za pozdější dodatek některého z Kazatelových žáků, část těchto veršů případně také jako dílo pozdější redakce.³⁴ Toto tvrzení ovšem není bezvýhradně průkazné a lze zcela dobře zůstat při jednom autorství celé knihy.³⁵

Za místo vzniku knihy je ponejvíce považován Jeruzalém, ale je také potřeba uvést, že někteří exegeté dávají přednost egyptské Alexandrii. Podle nich texty kromě náznaků na královský dvůr Ptolemaiovců, odrážejí spíše duchovní ovzduší egyptského a helénistického světa i velikost města, v němž byla kniha napsána, neboť Jeruzalém byl pouze malým provinčním městem.³⁶

³⁰ VLKOVÁ, G. I. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*, s. 72.

³¹ Srov. JANEGA, Š. *Úvod do mudroslovných knih Starého zákona*, s. 100.

³² Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 24.

³³ Srov. FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 144.

³⁴ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 329.

³⁵ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 746.

³⁶ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 26.

2.4 Jazyk knihy a forma Kazatelových slov

Knihy byla napsána hebrejštinou. Jedná se však o hebrejštinu pozdní, zcela novou oproti vyváženému a skvostnému, klasicky jednoduchému jazyku Šalamounových výroků, také žalmů, tóry, historických a prorockých knih.³⁷

Mezi literárně umělecké prostředky knihy patří obrazná řeč, synonyma, opakování formulací, rým, syntetické i antitetické paralelismy.³⁸ Pro hebrejské mudroslovné výroky je typický zejména antitetický paralelismus, zde např. „čas rození, i čas umírání“ (Kaz 3,2).³⁹ Syntetický paralelismus je v hebrejském mudrosloví vzácnější, s ním se setkáváme v Koheletových trikolónech⁴⁰, první dva se významově shodují a třetí je rozvíjí: „Co se dalo, bude se dít zase, a co se dělalo, bude se znovu dělat; pod sluncem není nic nového“ (Kaz 1,9).⁴¹ Kazatelovy výroky jsou často formulované ve třetí osobě jednotného čísla, ale zajímavá je také Kazatelova ich-forma.⁴² „Já, Kazatel, jsem byl králem nad Izraelem v Jeruzalémě.“ (Kaz 1,12) Užívá též výroky napomínacích s přímým oslovením ve druhé osobě jednotného čísla a výroky komparativních.⁴³ „Nebud' příliš svévolný a nebud' jako pomatenec ...“ (Kaz 7,17) „Lepší je hoře než smích, neboť zachmuřená tvář prospívá srdci.“ (Kaz 7,3)

Vyprávění je velmi živé a básnické, rozmluva je oživována řečnickými otázkami, zvoláními, jako by autor hovořil sám se sebou.⁴⁴ Své oblíbené výrazy a slovní spojení stále znovu recykluje, jsou jimi např. pomíjivost, pod sluncem, námaha, čas, moudrost, svévolník, spravedlivý, užitek, smrt.⁴⁵ Dalšími klíčovými výrazy jsou: אֱלֹהִים „Bůh“, עָמַל „pachtění“, לֵב „srdce“, רְעוּת רֵוַח „honba za

³⁷ Srov. LOHFINK, N. *Kohelet.*, s. 9.

³⁸ Srov. FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 145.

³⁹ Srov. ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 120.

⁴⁰ Trikolón je výrazový prostředek, kdy místo jednoho výrazu se užívají tři.

⁴¹ Srov. ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 120.

⁴² Ich-forma je výrazový prostředek, který pro vyjádření používá první osobu jednotného čísla.

⁴³ Srov. FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*, s. 145.

⁴⁴ Srov. JANEGA, Š. *Úvod do mudroslovných knih Starého zákona*, s. 104-105.

⁴⁵ Srov. ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 122.

větrem“, עֶשֶׂר „bohatství“, אָדָם „člověk“, חָכָם „moudrý“, רָאִיתִי „viděl jsem“, יָתְרוֹן „užitek“, כֹּל „všechno“, אֵין „nic“, כְּסִיל „hlupák“.

2.5 Ústřední téma knihy

Hlavním tématem knihy je lidský život a jeho smysl. Kazatel se zamýšlí nad otázkami věčného koloběhu života. Jaký užitek má člověk ze všeho svého lopocení? „Slunce vychází, slunce zapadá ... (Kaz 1,5); ... co se dálo, bude se dít zase, a co se dělalo, bude se znovu dělat; pod sluncem není nic nového (Kaz 1,9). Viděl jsem všechno, co se pod sluncem děje, a hle, to vše je pomíjivost a honba za větrem (Kaz 1,14). Všechny věci jsou tak únavné, že se to ani nedá vypovědět ... “ (Kaz 1,8), říká Kazatel. Obecně se o slovech této knihy hovoří někdy jako o krizi moudrosti, jindy zase jako o běžné realitě života. Co k nim autora vedlo a jsou tato slova skutečně skeptická?

2.6 Co znamená výraz הֶבֶל (*hebel*) „pomíjivost“?

Hebrejský výraz הֶבֶל je v knize překládán jako *pomíjivost*.⁴⁶ Tato pomíjivost, kterou Kazatel míní a přirovnává k ní všechno dění, však nemusí mít nutně negativní náboj, který jí je často přisuzován. Sémantické pole termínu הֶבֶל má více variant, může znamenat: a) dech/pára; b) modly; c) falešnost; d) neužitečnost; e) prchavost; f) prázdno; g) pomíjivost; h) neuchopitelnost.⁴⁷ „V Palestině jsou velké teplotní rozdíly mezi dnem a nocí. Zrána se tvoří nad vodou lehký opar, jakoby závoj mlhy, který pomine, jakmile vyjde slunce.“⁴⁸ To je prvotní smysl termínu הֶבֶל, který se stal synonymem pro pomíjivost a nicotnost.⁴⁹ Ve Starém zákoně se jím označuje vše, co má v sobě nestálost,

⁴⁶ ČEP překládá hebrejský výraz הֶבֶל jako pomíjivost. U jiných překladů, např. ČSP a JB, je výraz překládán jako marnost.

⁴⁷ Srov. SÝKORA, J. E. *Pomíjivost, samá pomíjivost*, s. 114-115.

⁴⁸ FOUILLOUX, D. *Slovník biblické kultury*, s. 110.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 110.

prchavost, je pomíjivé a chvilkové, až bezcenné a nicotné.⁵⁰ Kazatel tak poukazuje na pomíjivost událostí i člověka na zemi, na jeho křehkost a z pohledu věčnosti pak i na jakousi „prchavost“ všeho pozemského. V původním významu tedy *pomíjivost* znamená „opar, dech“.

2.7 Moudrost mudrců a moudrost Kazatelova

Pravý mudrc je ten, kdo hledá. Je znalcem lidských srdcí, ví, co člověka oblažuje a co mu působí zármutek, své názory podpírá životní zkušeností.⁵¹ Jeho pohled na okolní svět je pronikavý, prostý iluzí, zároveň zná úskalí života.⁵² Mudrc hledá pravé štěstí a hodnoty života. Ptá se, co je pro člověka dobré.

I Kazatel se snaží najít odpověď na otázku, jak dosáhnout dokonalé spokojenosti a štěstí na tomto světě.⁵³ Přitom ale jako by se díval do zpětných zrcátek a viděl vzdalující se prchavé okamžiky života. „Pokolení odchází, pokolení přichází, ale země stále trvá. (Kaz 1,4) Vítr spěje k jihu, stáčí se k severu, točí se, točí, spěje dál, až se zas oklikou vrátí. Všechny řeky spějí do moře, a moře se nepřeplní; do místa, z něhož vytékají, se zase vracejí k novému koloběhu. (Kaz 1,6-7) Je něco o čem lze říci: Hleď, to je cosi nového? ... (Kaz 1,10) ... Úmornou lopotu uložil Bůh lidským synům, a tak se lopotí.“ (Kaz 1,13) A jaký má člověk z toho všeho užitek? „Má tento koloběh lidského rodu smysl?“⁵⁴ A Kazatel odpovídá hledáním - hledá moudrost. Se svou moudrostí chce propátrat všechno to, co je pod sluncem (Kaz 1,13), míní, že moudrost může vést lidské kroky. (Kaz 2,14)⁵⁵ Dopřává si proto všech příjemností života. Zkouší to s radovánkami, své tělo osvěžuje vínem, užívá si bohatství, přepychu i žen, vykonává vznešená díla. Přesto v ničem nenachází

⁵⁰ Srov. BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 701.

⁵¹ Srov. LÉON-DUFOUR, X. et al. *Slovník biblické teologie* s. 242.

⁵² Srov. tamtéž, s. 242.

⁵³ Srov. JANEĞA, Š. *Úvod do mudroslovných knih Starého zákona*, s. 97.

⁵⁴ BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III.*, s. 702.

⁵⁵ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 51.

trvalé uspokojení a blaženost. Podivuje se nad tím, že stejný úděl potkává moudrého i hlupáka, a že po nich nezůstane památka navěky.⁵⁶ Jeho moudrost spočívá i v jednoduchém konstatování, že všechno má svůj čas. Neustále se zamýšlí nad životem a porovnává, co je lepší. Hovoří o svých životních zkušenostech. Ničeho nemá být příliš, ani moudrosti. Současným jazykem bychom mohli říci, že všeho moc škodí a nejspolehlivější je zlatá střední cesta. „Nebud' příliš spravedlivý ani nad míru moudrý ... “ (Kaz 7,16) I v tomto tkví Kazatelova moudrost.

2.8 Kazatelův lék na pomíjivost

Kazatelovou odpovědí na pomíjivost je: můžeš jíst, pít a radovat se z užívání toho, při čem, se namáháš.⁵⁷ „Shledal jsem, že není nic lepšího, než když se člověk raduje z toho, co koná, neboť to je jeho podíl.“ (Kaz 3,22) „Užívej života se ženou, kterou sis zamiloval, po všechny dny svého pomíjivého života.“ (Kaz 9,9) Kazatel tak shledává odměnu za nesnadné „pachtění se“ životem v možnosti užívání si malých požitků a radostí každodenního života. Jeho moudrostí je umět se zastavit uprostřed své námahy a vychutnat si radosti okamžiku.⁵⁸ Tyto radostné okamžiky však nejsou samozřejmostí, jsou zároveň darem od Boha. Kazatel vykresluje Boha jako toho, který dává - dává moudrost, poznání i radost, bohatství, poklady i slávu. Ale tento stejný Bůh lidem ukládá i úmornou lopotu a „vyměřuje“ počet jejich dní. Je i tím, kdo dopouští a soudí. Odkazem celé knihy je výzva v jejím samotném závěru. Tam zaznívají slova: „ ... Boha se boj a jeho přikázání zachovávej; na tom u člověka všechno závisí. Veškeré dílo Bůh postaví před soud, i vše, co je utajeno, ať dobré či zlé.“ (Kaz 12,13-14). Respekt z Boha je zenitem Kazatelovy moudrosti. „Bázeň Boží“ je nejen počátkem moudrosti, ale zároveň i jejím završením.⁵⁹

⁵⁶ Srov. BIČ, M. *Ze světa Starého zákona*, s. 294.

⁵⁷ Srov. TÖRÖK, D. „Kazatel 4,4-6, s. 13.

⁵⁸ Srov. MACKERLE, A. „Kazatel jako projev ‚pastorační péče‘ Starého zákona o bohaté“, s. 33.

⁵⁹ Srov. ANTALÍK D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*, s. 122.

3 Soudobé filosofie

Od doby, co se na základě historicko-kritického bádání stále více prosazovalo přesvědčení, že Šalamoun nemůže být přijat jako autor knihy Kazatel, neustává diskuze o možných vlivech okolního světa.⁶⁰ Je velmi přirozené, že prostředí a doba, do které je člověk „zasazen“ jej přímo, ale i nepřímo ovlivňuje. I z tohoto vyplývá, že je více než pravděpodobné, že Kazatelovo myšlení bylo přicházejícími vlivy zasažené. Předpokládá se, že kniha vznikla v době, kdy ovzduší Předního Východu bylo přímo naimpregnované helénismem, názory této filosofie se proto mohou objevit i v Kazatelových myšlenkách. Stejně tak ale nelze vyloučit, že autor knihy byl ovlivněn Platónovým a Aristotelovým dílem. Kazatelovou předlohou mohlo být i staroegyptské nebo jiné mudrosloví. Stále se diskutuje nad tím, čím byl Kazatel ovlivněn a z jakých pramenů svoji moudrost čerpal.

Právě v novější době⁶¹ se začala přijímat formální závislost Kazatele na řeckých filosofech, jmenovitě na Hérakleitovi, Aristotelovi, stoicích a epikurejcích. To, že řecké vlivy v knize Kazatel nejsou prokazatelné, tvrdil ve své *Theologische Studien und Kritiken* z r. 1883 německý teolog Paul Kleinert.⁶² Otazníkem zůstává, zda tyto vlivy lze vůbec jednoznačně prokázat.

Aby bylo možné se na knihu Kazatel v kontextu vybraných starověkých filosofí i epoch podívat a pokusit se o rozpoznání mísících se vlivů v knize, je nutné alespoň v krátkosti u těchto filosofí nastínit jejich základní myšlenky a dějinné pozadí. Důraz je kladen zejména na etiku, její prvky a pojetí dobrého života a bytí.

⁶⁰ Srov. ZIMMER, T. *Zwischen Tod und Lebensglück*, s. 4.

⁶¹ Je míněna doba přibližně od 19. století.

⁶² Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 38-39.

3.1 Přírodní filosofie 6. - 5. století př. Kr. a Hérakleitos

Prapočátek všeho vidí před Sokratovští přírodní filosofové ve čtyřech základních elementech, jimiž jsou země, voda, oheň a vzduch. Ve filosofii se začínají objevovat termíny *jsoucno*, *kosmos*, *logos* jakožto rozumný řád světa. Prvním známým z řeckých přírodních filosofů byl Thalés, který se stal zakladatelem Mílétské školy. Na západním pobřeží Malé Asie, podél Egejského moře, založili Iónové dvanáct vzkvétajících měst. Nejjižnějším z nich byl právě Mílét, významný obchodní přístav a ve své době snad nejbohatší město řeckého světa. Zde se setkávaly různé rasy, jazyky i náboženství, toto místo je rodištěm řecké, a tím i západní vědy a filosofie.⁶³

Názorově blízký Mílétské škole byl Hérakleitos z Efezu (nar. asi r. 540 př. Kr.). Hérakleitos považoval za pralátku světa oheň. Vytvořil nauku o sounáležitosti a spolupůsobení protikladů - „Bůh je den i noc, zima i léto, boj i mír, nasycení i hlad“ - každá věc potřebuje ke svému bytí svůj protiklad.⁶⁴ „To, co je protikladné, zároveň tvoří jednotu.“⁶⁵ Teprve protiklady vytvářejí nejkrásnější harmonii. Nezkoumal však jen látkový svět a jeho imaginární příčiny, obrátil svůj pohled také do propasti lidské duše - „Sebe sama jsem prozkoumal“.⁶⁶ Život je žitý v rozpětí mezi vůlí k životu a touhou po smrti, je možný pouze v rozpětí mezi frustrací a naplněním, a zakoušen jako námaha a břímě.⁶⁷ Jeho myšlení dosahuje obdobné hloubky jako u Platóna a Aristotela.⁶⁸

⁶³ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 96.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 103-104.

⁶⁵ RICKEN, F. *Antická filosofie* s. 25.

⁶⁶ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 104.

⁶⁷ Srov. RICKEN, F. *Antická filosofie* s. 26.

⁶⁸ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 104.

3.2 Aristotelés, jeho filosofie a pojetí „šťastného života“

Mezi další významné filosofické mezníky patří působení Platónova žáka Aristotela ze Strageiry (384 – 322 př. Kr.). Velmi často se ve filosofii setkáváme s obratem „před“ a „po“ Aristotelovi. Je označován za jednoho z největších filosofů v jejich dějinách vůbec, za všestranného badatele a bývá považován též za zakladatele vědeckého učení. Cílem jeho filosofie bylo skutečné vědění, pravdivé poznání, nikoli pouhé mínění nebo zdání. Poznání považoval za jednu z nejvýznamnějších schopností člověka. Důraz kladl i na metafyzické tázání – co je bytí a jaká je jeho podstata. Prostudoval lidská jednání, osobní potřeby, hmotné a mravní touhy lidí i jejich společenské zájmy.⁶⁹

3.2.1 Cíl lidského života

Podle Aristotela všichni lidé kromě vědění touží také po *blaženosti*. Blaženost je vzpruhou pro člověka, dává mu pociťovat dobro jako dobro, a to, co je pro člověka dobré, musí být pro něho zdrojem blaha a štěstí; taková je lidská přirozenost.⁷⁰

Blaženost, která s sebou nese dosažení dobra a která je sama o sobě nejvyšším dobrem, se pak odvíjí od ctnostného života. Netkví ve vlastnictví či zisku, nýbrž v činnosti, kterou vykonává rozumová duše člověka na základě své nejvyšší způsobilosti. Až duchovní schopnosti činí člověka způsobilým k blaženosti. Podle něho zvíře ani dítě blaženými být nemohou. Blaženost vyžaduje úsilí a je pro člověka zároveň úkolem.⁷¹

Za cíl lidského života Aristotelés považoval *štěstí*. Každé lidské jednání, umění a zkoumání je nesenou touhou po nějakém dobru a celý náš život míří k jednomu cíli. Štěstí je konečným a dostačujícím cílem života, bez něho zůstává život nezavršen a cosi podstatného mu schází. Na cíli lidského života - *štěstí* - se shodují mnozí filosofové i obyčejní lidé. V čem ale lidské štěstí

⁶⁹ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 443-446.

⁷⁰ Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 12.

⁷¹ Srov. RICKEN, F. *Antická filosofie*, s. 115.

skutečně spočívá? Aristotelés je nevidí v ničem vnějším, jako je bohatství a sláva, ani v tom, co mají lidé společné se zvířaty – např. ve slasti, ale štěstí lze hledat v uskutečnění toho, co je lidem nejvlastnější, a to je *rozumová činnost*.⁷² Plně dobrý lidský život je podle Aristotela ve zdařilém uskutečnění lidské přirozenosti a lidského díla: právě proto ho však také provází šťastný stav mysli; a nechybí mu zřejmě ani příslušný díl štěstí ve smyslu „šťěstěny“.⁷³

Aristotelova *eudaimonia* je tedy jakousi zvláštní jednotou životní zdařilosti, subjektivního štěstí a přízně osudu.⁷⁴

3.3 Helénismus a jeho filosofické školy

Helénismem, s jehož názvem poprvé přichází až v 19. století německý historik J. G. Droysen, je označováno období přibližně od poloviny 4. století př. Kr. do konce 1. století př. Kr. Jedná se o historickou epochu, která začala sjednocením řeckých států Makedonci a skončila jejich podmaněním Římany.⁷⁵

Počátek helénismu je úzce spjat s vojevůdcem Alexandrem Velikým (356-323 př. Kr.). Vznik říše Alexandra Velikého a nástupnických států znamenal proměny v politickém uspořádání, v hospodářských i sociálních poměrech a také v kulturním vývoji celé středoevropské části. Jeho rozmach byl prvotním impulsem šířící se helénistické kultury, která se tak dostala do Alexandrem dobytých zemí. Do těchto zemí nejdříve přicházeli vojáci a žoldnéři, za nimi následoval příliv obchodníků, řemeslníků, stavitelů, lékařů a dalších, kteří se v novém prostředí snažili uplatnit své vědomosti a schopnosti.⁷⁶

⁷² Srov. ŠPINKA, Š. et. al. *Přístupy k etice I.* s. 14-20.

⁷³ Srov. tamtéž, s. 40.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 40.

⁷⁵ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 437-438.

⁷⁶ Srov. OLIVA, P. *Svět helénismu*, s. 74.

Řecká kultura a jazyk se tak rozšiřují na území východního Středomoří a Blízkého východu. V této době kultura Řeků do značné míry pozbývá národního charakteru a stává se kosmopolitní kulturou všeho lidstva.⁷⁷

Z kulturního hlediska byl helénismus spojením řecké kultury a východních kultur, řeckého náboženství s východními, rozvinul také dva protilehlé principy - individualismus a kosmopolitismus.⁷⁸ „Hellénem se nazýval každý vzdělaný člověk, který mluvil řeckým jazykem, kulturní řečí té doby.“⁷⁹

Vedle Athén byla za hlavní centrum helénismu spatřována egyptská Alexandrie. „Athény však zůstaly i nadále hlavním centrem filosofie.“⁸⁰ Filosofie se v této době ještě více začala zabývat otázkami štěstí člověka, cílem a smyslem lidského bytí. Cílem etiky byla především nauka o blaženosti a správném postoji k životu.

Nejvýraznějšími směry helénismu byl stoicismus a epikureismus.

3.3.1 Stoa

Stoicismus byl nejvýznamnějším směrem helénistické filosofie. Tato škola dostala své jméno podle barevného sloupořadí v Aténách *Stoy poikilé* – „Malované stoy“, kde kolem r. 300 př. Kr. začal přednášet své učení její zakladatel Zénón z kyperského Kitia.⁸¹ Ve stoicismu rozlišujeme tři vývojové fáze – období starší stoy, období střední stoy (asi 1. století př. Kr.) a posledním údobím je stoa mladší. S nejstarším obdobím stoy jsou nejvíce spojeni Kleanthés a Chrysippos. Střední stou reprezentují Panaitios a Poseidónios, stou mladší pak Seneca, Marcus Aurelius a Epiktétos.

⁷⁷ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 145.

⁷⁸ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 437.

⁷⁹ Tamtéž, s. 437.

⁸⁰ LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*, s. 16.

⁸¹ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 451.

3.3.1.1 Hlavní prvky stoické filosofie

Stoikové svoji filosofii dělí na tři části – logiku, fyziku a etiku. Za nejdůležitější část je považována etika, v té se stoická filosofie těsně přimyká k sókratovské škole kyniků, logika a fyzika tvoří jakési předstupně k ní. Stoická škola však svou nauku spojuje i s učením jiných filosofů, např. Hérakleita.⁸³ Od něho přejímá zejména učení o ohni a jeho *logos*.

Filosofie stoiků předkládá jakýsi „návod“ na šťastný a blažený život. Jejich hlavní myšlenkou je vést ctnostný život v souladu s přírodou. Podle nich příroda není jen fyzickou silou, která působí stálost i změnu, ale je také něčím, co je vybaveno fenomenální racionalitou.⁸⁴ „Žádná jednotlivá věc, ať je jakkoli nepatrná, se nestane jinak než ve shodě s obecnou přírodou a jejím rozumem (*logos*).“⁸⁵

Myšlenku pravé přirozenosti člověka (*fysis*) spočívající v jeho racionalitě přejímá Zénón z Kitia od kyniků. Touto racionalitou měl Zénónův předchůdce Diogenés ze Sinopé patrně na mysli *frónésis*, „praktickou moudrost“. Praktická moudrost umožňuje člověku správně a prozíravě jednat. Podle Diogena také člověk k tomu, aby naplnil svůj cíl, tj. život ve shodě s přirozeností, nepotřebuje nic jiného než duševní a tělesnou sebekázeň.⁸⁶

Nejvyšší stoickou hodnotou byla ctnost. Zénón ji nazývá „jediným dobrem“, její opak neřest „jediným zlem“, všechno ostatní považoval za vedlejší.⁸⁷ Základními atributy ctnostného života byly pro stoiky rozumnost, uměřenost, spravedlnost a statečnost. Věci jako např. zdraví, nemoc, majetek či chudoba, krásný zevnějšek byly pro stoiky do značné míry bezvýznamné *adiafora*. Důležité je rozeznat, co je dobré a co špatné. Úkolem lidí, kteří vedou neustálý

⁸³ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 147.

⁸⁴ Srov. LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*, s. 185.

⁸⁵ Plútarchos, *De Stoic. repugn. 1050b = SVF II, 937; citát z Chrysippa*. Citováno dle: LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*, s. 184.

⁸⁶ Srov. LONG, A. A. *Hellénistická filosofie*, s. 143.

⁸⁷ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 452.

zápas se svými pudy a vášněmi, je podle stoiků tyto afekty překonat a dosáhnout nezávislosti na těchto emocích, *apatheia*. Tomuto stavu zbavení se vášní a naprosté oproštěnosti se od nich, který vede k onomu „stoickému klidu“, stoikové říkají *ataraxia*. Ctnosti je dosaženo teprve tehdy, když jsou afekty překonány. Pouze kdo dosáhl tohoto stavu, je moudrý, takový člověk je svobodný, je nezávislý na všem vnějším a může být nazván bohatým, šťastným a ctnostným.⁸⁸ Stoická etika tak vrcholí požadavkem soběstačnosti, tj. osvobození od všeho, co je vnějškové; tato soběstačnost zaručuje blaženost.⁸⁹

Erazim Kohák ve své knize *Člověk, dobro a zlo* však označuje toto „odříkávání se citů“ jako naprostý egoismus, který řecká útěšná filosofie nikdy nepřekonává. Nová perspektiva vyvstává teprve v římském stoicismu a později v křesťanství, které nacházejí smysl žití ne v sebeuspokojování, nýbrž v sebepřekročení.⁹⁰

Stoikové jako první v antice zastávají myšlenku humanismu. Tak jako později v křesťanství, hlásají lásku k člověku. Svoji hodnotu mají nejen svobodní řečtí a římsští občané, ale pro stoiky mají svoji hodnotu všichni lidé včetně barbarů a otroků. Podle stoiků je každý člověk hoden lásky, úcty a důstojnosti. V tomto směru se tak odklání od kynického učení, které svou podstatou bylo egoistické. Kynický mudrc žije jen pro nezávislost a vnitřní svobodu své vlastní osoby.⁹¹

3.4.1 Epikureismus

Je další významnou školou helénismu a vzniká přibližně ve stejné době jako stoicismus. Tento směr vychází z učení Epikúra ze Samu (341-270 př. Kr.). Ten je jeho zakladatelem a hlavním představitelem. Epikúros navazuje na před Sokratovské atomisty a Demokritovu nauku o atomech. Například obraz

⁸⁸ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 149.

⁸⁹ Srov. ARMSTRONG, A. H. *Filosofie pozdní antiky*, s. 149.

⁹⁰ Srov. KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo*, s. 77-78.

⁹¹ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 149.

duše popisoval jako složeninu z jemných atomů. Ve starověku i v současnosti je „epikurejcem“ obvykle chápán člověk, který usiluje o pohodlný a požitkářský život.⁹² Cílem epikurejců je podobně jako u stoiků blaženost. Blaženost však definují jako získávání slasti a vyhýbání se strastem.⁹³ To, čemu by se epikurejský mudrc měl vyhnout, je strach z bohů a smrti. Epikúros byl zastáncem myšlenky, že smrt se nás netýká, neboť dobro i zlo se zakládají na smyslových vjemech, smrt však znamená konec smyslové činnosti.⁹⁴ Epikúros také spíše vybízel k životu v ústraní, jeho heslem bylo „Žij v skrytu!“, i politickému životu by se podle něho měl filosof vyhýbat.

Domníval se, že usilování o štěstí má být řízeno a ovládáno rozumem. Rozum nám však říká, že vlastní štěstí lze spíše nalézt v radostném rozjímání a ve vyváženém klidu ducha (ataraxie), čímž se Epikúros značně přibližoval názoru stoiků.⁹⁵ Nejvyšším dobrem podle Epikúra je trvalá duševní slast, k nejvyšším etickým hodnotám potom radil přátelství a svobodu.

⁹² Srov. tamtéž, s. 151.

⁹³ Srov. tamtéž, s. 151.

⁹⁴ Srov. ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*, s. 450.

⁹⁵ Srov. STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*, s. 151-152.

4 Kniha Kazatel versus soudobé filosofie

4.1 Kniha Kazatel ve světle Hérakleita

4.1.1 „Čas protikladů“ a pojetí jednoty v různosti

Určitou souvislost mezi knihou Kazatel a Hérakleitem lze spatřovat ve 3. kapitole knihy, verších 1-8. Podle některých prozrazuje tento hymnus o čase Hérakleitovy vlivy.⁹⁶ „Všechno má určenou chvíli a veškeré dění pod nebem svůj čas.“ (Kaz 3,1) „Kazatelova báseň rozvádí poetickými prostředky tematiku poslání člověka v čase.“⁹⁷ Pro pojetí času Kazatel užívá hebrejský výrazů „קָוָה“ (určitá doba, doba konkrétní, vymezená) a „זְמַן“ (doba, chvíle, příležitost, období, časový úsek). Každý děj „pod nebem“ tak má svou příhodnou dobu a Kazatel v této části knihy vyjmenovává pro co všechno je vhodný čas. Užívá protikladných dvojic. Z celého výčtu časů je například čas bořit i budovat, čas plakat i smát se, čas hledat i ztrácet, čas mlčet i mluvit, milovat i nenávidět, čas boje i pokoje. Smysl zde vyvstává z protikladů a Kazatel zve k přijetí života takového, jaký je v celé jeho rozmanitosti, ale i složitosti, tíživosti a absurditě.⁹⁸

A právě Hérakleitos se domnívá, že protiklady vytvářejí jednotu. Teprve v protikladech dochází k celistvosti. Originalita Hérakleitovy filosofie tkví v pojetí jednoty a různosti, rozdílnosti v jednotě.⁹⁹ „V podstatě jedno existuje jen v napětí protikladů: napětí je podstatné pro jednotu jednoho.“¹⁰⁰ „Nemoc činí zdraví příjemným a dobrým, hlad nasycení, únava odpočinek.“¹⁰¹ Hérakleitos zdůrazňuje vzájemné působení protikladů. Pokud by člověk nepoznal nemoc, neznal a nepociťoval by ani pravou hodnotu zdraví. Obdobné je to i s dalšími

⁹⁶ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

⁹⁷ Tamtéž, s. 120.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 122.

⁹⁹ Srov. COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*, s. 62.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 63.

¹⁰¹ DIELS, 22 B 111, Srov. dle: RICKEN, F. *Antická filosofie* s. 26

protiklady. Podle Hérakleita lidé nechápou, jak se to, co je v rozporu, se sebou shoduje, je to sladění protikladného pnutí.¹⁰²

V Kazatelově pojetí času v 3,1-8 a Hérakleitových protikladech, které vytvářejí jednotu, můžeme spatřovat určitou podobnost.

4.1.2 Opakování se pozemského a cykličnost

Přímo herakleitizující má být vedle 3. kapitoly také 1. kapitola knihy, kde je řeč o stálém proudu a neklidném koloběhu všeho pozemského.¹⁰³ Hérakleita zde má připomínat supění slunce, čímž je označována jeho noční zpáteční cesta k počátku vycházení, ono Hérakleitovo „vypuštění páry“ ranního slunce z vody.¹⁰⁴ „Slunce vychází, slunce zapadá a dychtivě tíhne k místu, odkud opět vzejde.“ (Kaz 1,5) Podle Hérakleita, který považoval oheň za původce všeho – se oheň, který se zhušťuje, stává vlhkým a pod tlakem, jak se mění ve vodu, vytváří pohyb dolů.¹⁰⁵ Stejně tak, když země přechází do tekutého stavu a vzniká z ní voda a z té zbývající živly, neboť téměř všechno vzniklo díky vypařování se z moře – toto je cesta vzhůru.¹⁰⁶

Na druhou stranu Hérakleitos nehovoří o cyklu, o opakování se všeho. Hérakleitos sice chápe věci jako nacházející se v pohybu, ale v jeho učení nejsou stopy po cykličnosti.¹⁰⁷ Podle finského badatele Lauhy však ani Kazatel není stoupencem cyklického učení, protože „nemá na mysli věčný návrat všech věcí, nýbrž stejnorodost dění v každém čase.“¹⁰⁸ „Co se dalo, bude se dít zase (...), pod sluncem není nic nového.“ (Kaz 1,9)

¹⁰² DIELS, 22 B 51, Srov. dle: COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*, s 63.

¹⁰³ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 40.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 40.

¹⁰⁵ Srov. DIOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, s. 349.

¹⁰⁶ Srov. tamtéž, s. 349.

¹⁰⁷ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 44.

¹⁰⁸ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 73.

4.1.3 Pflleiderer uznává h rakleitovsk  vlivy v knize

H rakleitovsk  vlivy přijal v knize Kazatel Pflleiderer.¹⁰⁹ Ten se je snažil objevit v Kazatelových výpovědích o nicotnosti lidského života. Smrt je konečnou scénou pro spravedliv  i nespravedliv , pro bohat  i chud  a život je také pln  zklamání, také je nejlepší n b t zrozen (Kaz 4,2) nebo přinejmenším jako potracen  někdy nesp třit svit slunce (Kaz 6,3).¹¹⁰

Kazatel konkrétněji: „Vychvaloval jsem mrtv , kteří dávno zemřeli, více nežli  iv , kteří ještě žijí.“ (Kaz 4,2) Pominul , je stavěno v  e než stávající,  iv  a existující.¹¹¹ Pro Kazatele m  zde v t  i cenu to, co pominulo a není. „Kdyby někdo zplodil synů sto a byl  iv mnoho let a bylo sebevíc dn  jeho věku, pokud dobra neu il a nebyl ř dn  pohřben, prav m, že mrtv  plod je na tom lépe než on.“ (Kaz 6,3) V tomto verši Kazatel vyzdvihuje nad ostatní dokonce mrtv  plod. Sah  zde a  poměrně k extrémnímu příkladu, kdy nenarozen  plod je na tom lépe, než člověk nenasycen  v du i¹¹², tedy než člověk, který pro iv  nenapln n  život.

4.1.4 Opět pomíjivost

Platón poznamenává, že Hérakleitos říká, že všechno jde, tedy pomíjí a nic nezůstává.¹¹³ Jak je to podobn  slovům Kazatele – všechno je pomíjivost. „Viděl jsem všechno, co se pod sluncem děje, a hle, to vše je pomíjivost a honba za větrem.“ (Kaz 1,14) Podle Hérakleita je vše neustále v pohybu, dění, zn m  je jeho  slov  „vše plyne“, stejn  tak jako „nevstoupíš dvakrát do stejn  řeky“. Ur it  pohled pom jej cnosti lze tedy spatřovat i u Hérakleita, a to i přesto, že Hérakleitův výraz pomíjivosti je ch pan více v souvislosti s pohybem

¹⁰⁹ PFLLEIDERER, E. *Die Philosophie des Heraklit von Ephesus im Lichte der Mysterienidee*, Berlin 1886. s. 255-288, Srov. dle: ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 39.

¹¹⁰ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 39.

¹¹¹ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 142.

¹¹² Srov. tamtéž, s. 188.

¹¹³ Srov. PLATÓN, *Kratylos*, I, 402 a, s. 39.

věcí (nic nezůstává na místě a stejné). Kazatelova pomíjivost má pak spíše rozměr plynoucích událostí a přídech Kazatelovy životní zkušenosti i jeho vnímání „toho, co se pod slunce děje“.

4.1.5 Pod vlivem moudrosti život břemenem

Tak jako Kazatel i Hérakleitos zkoumal lidskou duši a život. I on vnímal život jako námahu a tíhu. Na zakoušení života uplatňuje svoji teorii protikladů. Intenzita života je podle něho možná pouze v prožívání protikladů – na pozadí negativního lze prožívat pozitivní.¹¹⁴ Pro obraz života jako jednoty plnosti a nenaplnění znovu použil oheň, který existuje jen tak, a tím, že něco stravuje, se sytí; je stále neukojen a chce se přenést na něco jiného.¹¹⁵ Hérakleitův příměr obrazu života jako ohně Kazatel zřejmě neznal, ale se svým poznáním také vnímal život jako břímě, neboť nám svou knihou sděluje: „... kde je mnoho moudrosti, je i mnoho hoře, a čím víc vědění, tím víc bolesti.“ (Kaz 1,18) Kazatel získává poznáním toto uvědomění. „Není první ani poslední, kdo ze studnice moudrosti načerpal tuto hořkou vodu.“¹¹⁶

4.2 Kazatel a Aristotelés

4.2.1 Smysl lidské existence

Kazatel se ve své knize zabývá hlubokou úvahou nad smyslem lidské existence. Podobnými úvahami – tedy co je smyslem lidského života, se ve svém bádání zabýval i Aristotelés. Zatímco Kazatel popisuje odpověď na tuto otázku jako dlouhé hledání, jakýsi až celoživotní proces zkoumání, který završuje svým poznáním, že je ze všeho nejdůležitější mít bázeň před Hospodinem, Aristotelés jednoznačněji ubezpečuje, že dostačujícím smyslem lidského života je blaženost a štěstí. Jakkoli si lidé pod pojmem štěstí a blaženost představují odlišné věci, všichni se nakonec podle Aristotela

¹¹⁴ Srov. RICKEN, F. *Antická filosofie*, s. 26.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 26.

¹¹⁶ KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 42.

shodnou na tom, že po štěstí touží a pokud ho dosáhnou, nemusí již usilovat o nic jiného.¹¹⁷

Oba dva štěstí nespátřují v bohatství, majetku, slávě ani slasti. Slast pro Aristotela není specificky lidským cílem, ale tím, co máme do značné míry společné s dalšími živými tvory.¹¹⁸ Kazatel k tomuto říká: „Nahromadil jsem si také stříbro a zlato a zabral i vlastnictví králů a krajin; opatřil jsem si zpěváky a zpěvačky i rozkoše synů lidských, milostnice.“ (Kaz 2,8) I toto vše je pro něho jeho slovy pomíjivost a honba za větrem a žádný užitek z toho pod sluncem není. Rozkoš nemajíc trvalou hodnotu a jsoucí jen „dílem okamžiku“, nemá ani pro Kazatele hlubší význam.

Mohl být autor knihy Kazatel ovlivněn Aristotelem a jeho filosofií? Jakékoliv tvrzení pro i proti je velice obtížné. Kniha Kazatel předkládá otázku po *summum bonum*, po největším dobru, nejvyšší hodnotě, konečném cíli, smyslu života.¹¹⁹ Stejně tak to činí filosofie Aristotelova. Tuto otázku si ale kladli a stále kladou další filosofové. Zcela dobře to mohla být pouze Kazatelova φρόνησις (*frónésis*) „praktická moudrost“, prozíravost, která jej provázela jeho životem a dovedla k závěrům, které ve své knize uvádí. Stejně tak se ale v Kazatelových myšlenkách mohla odrazit φρόνησις Aristotelova a další filosofické prvky pocházející od něho. Pokud byl Kazatel seznámen s Aristotelovou filosofií, mohl jí být také alespoň částečně ovlivněn.

4.2.2 Rozum, smysly, nebo víra?

Aristotelés kladl důraz na rozumové poznání člověka avšak závěrečné „slovo, které odpovídá na Kazatelovo hledání a dává mu tu správnou odpověď na otázku po smyslu života, lze poznat jen vírou.“¹²⁰ Dovětek knihy Kazatel není

¹¹⁷ Srov. ŠPINKA, Š. et. al. *Přístupy k etice I.* s. 16.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 18.

¹¹⁹ Srov. KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 19.

¹²⁰ Tamtéž, s. 11.

plodem rozumu ani smyslového poznání, jak je tomu v její zbývající části.¹²¹ „...Boha se boj a jeho přikázání zachovávej; na tom u člověka všechno závisí.“ (Kaz 12,13) Neboť Bůh bude soudit vše, i co je utajeno, dobré či zlé (Kaz 12,14). Slova Kazatelovy víry do Aristotelovy filosofie naopak nikterak nezapadají, přesto jako by nám Kazatel Aristotelovými slovy říkal - žij ctnostný život!

4.2.3 Pozice středu

Podle Aristotela je to nejlepší, co přísluší ctnosti, střed. Stav zaměřený ke středu hodnotí jako chvályhodný. Střed se pak nachází mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna je v nadbytku a druhá v nedostatku. Například mezi bázní a smělostí jest středem statečnost. Při slastech a strastech bývá středem uměřenost. V otázce pravdy pak ten, kdo zachovává střed, může být nazván pravdivým a střednost pravdivostí. Aristotelés však připouští, že naleznout střed není snadné a také z tohoto důvodu nazývá dobro něčím vzácným, hodným chvály a krásným. Vždyť rozhněvat se, a snadno, dovede každý člověk.¹²² Aristotelova teorie pozice středu je také popisována jako člověkem vymezený přiměřený úsudek.¹²³

I Kazatel v určitém slova smyslu chválí střed, jakousi zlatou střední cestu. Při svých úvahách nad životem vybízí ve verších 7,15-18 k určitému nalezení středu. „Nebud' příliš spravedlivý ani nadmíru moudrý (...) Nebud' příliš svévolný a nebud' jako pomatenec (...) Bude dobře, když se tohoto přidržíš a ono nespustíš ze zřetele; vždyť kdo se bojí Boha, ujde obojímu.“ (Kaz 7,16-18) Kazatel jako by vycházel ze známého přísloví, *čeho je moc, toho je příliš* a může se jednat v tomto případě i o spravedlnost, moudrost, nebo příliš svévolné chování.¹²⁴ Cesta, jak přiměřeně jednat, je zde v jeho pojetí ve své podstatě zaručena další ctností – bohabojností, pro Kazatele zřejmě i ctností

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 11.

¹²² Srov. ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*, s. 54-60.

¹²³ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 223. Viz ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova 1107a*, s. 54.

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 220.

nejvyšší. Boží bázeň je onou Kazatelovou střední cestou, na níž se bohobojný člověk vyhýbá oběma extrémním polohám.¹²⁵

Aristotelovo pojetí středu mezi krajnostmi mohlo být Kazateli možnou inspirací. Je možné připustit, že Kazatel byl s touto Aristotelovou teorií obeznámen. Předpokládaná spojitost knihy Kazatel s antickou tradicí má však řadu odpůrců. Aristotelovu *střední cestu* jako interpretační prostředek knihy odmítá např. Fox. Podle jeho názoru by Kazatelova rada umírněnosti neměla být spojována se zmiňovanou pozicí středu, neboť moudrost není jedním z extrémů, jemuž je potřebné se vyhnout. Filosofické zakořenění autora v řecké filosofii nicméně nelze popřít.¹²⁶

4.3 Kniha Kazatel a helénistická filosofie

Poté co byla v letech 333 a 332 př. Kr. Alexandrem Velikým dobytá celá Levanta a po jeho smrti, kdy v Egyptě a Jižní Sýrii vládla dynastie Ptolemaiovců a v Severní Sýrii a dalekých zemích Východu dynastie Seleukovců, také vzhledem k tomu, že došlo ke zpřístupnění těchto zemí královským úředníkům a kupcům, nebylo možné se v okruhu měst kolem Palestiny a také ve vzdáleném Jeruzalémě vyhnout duchovnímu vlivu řecko-helénistické kultury.¹²⁷ Pokud kniha byla napsána v této době a v oblasti tohoto území, Kazatel musel být řecko-helénistickou kulturou nějakým způsobem ovlivněn...

4.3.1 Judaismus pod vlivem helénismu

Helénismus byl spojením řecké kultury a kultur východních, včetně jejich náboženství. Tento směr vznikl prolínáním prvků obou odlišných světů. Řecká filosofie předkládala zejména otázky – co svět a život, lidský úděl, jak žít dobře, šťastně a smysluplně. Nejdůležitějším slovem v jejich řeči bylo *logos* - tedy

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 221.

¹²⁶ Srov. tamtéž, s. 223-224.

¹²⁷ Srov. KAISER, O. *Kohelet*, s. 36-37.

slovo, jazyk, rozprava, myšlení, názor, srozumitelná pravda.¹²⁸ Právě existenciální otázkou života se ve své knize zabývá Kazatel, i on je mistr logu. Přejímá zmíněné z helénistické kultury, traduje hebrejskou moudrost, jiné mudrosloví, nebo jsou jeho slova „jen“ výsledkem celoživotní reflexe lidského života? Lze najít na tuto otázku odpověď?

Souvislost knihy s řeckou a helénistickou filosofií bývá jak dokládána, tak popírána. Badatelé vytýkají těm, kteří se zastávají spojitosti Kazatele s antickou tradicí, že chybějí „konkrétní“ doklady o vlivu jednotlivých filosofií (kyniků, stoiků, epikurejců), a že tito zastánci užívají chybnou metodologii, protože pracují s modelem přejímání kulturních vlivů, místo toho, aby se koncentrovali na společně sdílené dějinně-sociální podmínky v oblasti Středomoří. Vytýkáno bývá také to, že se nejedná o správnou exegezi knihy, ale o vkládání vlastního výkladu do textu¹²⁹ – jde tedy v tomto případě „o násilnou eisegezi a včítání irelevantních myšlenek do textu“.¹³⁰

Kniha Kazatel byla pravděpodobně napsána v Palestině za vlády Ptolemaiovců. Z poznatků, které jsou známy o dění v Judsku právě pod nadvládou Ptolemaiovců, je evidentní, že judaismus Kazatelovy doby byl pod silným vlivem helénismu a velmi rozličnými způsoby se s touto situací vyrovnával.¹³¹ Autor knihy Kazatel užívá pro formulování poznané moudrosti „dobových“ slov. Pro svá vyjádření používá dostupných soudobých myšlenkových nástrojů a po svém tak vyslovuje to důležité z vlastní tradice.¹³² Tyto koncepty nepřejímá, ale zcela osobitě je užívá pro alternativní pohled na rozmanitá témata dané úvahy a tímto činí rozeznávání konkrétních zdrojů

¹²⁸ Srov. KREEFT, P. *Návrat ke ctnostem*, s. 43.

¹²⁹ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

¹³⁰ GORDIS, R., *Koheleth - The Man and his World: A study of Ecclesiastes*, Citováno dle: ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

¹³¹ HÖLBL, G., *Geschichte des Ptolemäerreiches: Politik, Ideologie und religiöse Kultur von Alexander dem Grossen bis zu römischen Eroberung*, Srov. dle: ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

¹³² Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

obtížnějším.¹³³ Vyjádřeno jiným způsobem, formulace Kazatelových slov a jeho styl jsou naprosto originální, což komplikuje jasnou identifikaci pramenů v tomto specifickém díle. Současné kritické bádání a diskuzi o otázce možných vlivů okolních filosofii Kazatelovy doby promítnutých v knize tak spíše posouvá do rovin hypotéz.

4.3.2 Koncepce ctnosti a vztahu k Bohu v helénském a hebrejském myšlení

Logos – pravda, kterou Řekové hledali, rozmlouvali a uvažovali o ní, byla převážně pravdou o ctnostech. Jak pro Aristotela, tak stoiky i epikurejce byla ctnost něčím zásadním. Stále o ní uvažovali a rozmýšleli o ní. Ctnost byla v jejich filosofii středem života. Řekové představují ctnosti v teorii, uvažují o nich, Izraelité pak představují ctnosti v praxi. Helénské a hebrejské myšlení tak můžeme postavit do protikladu, jako kontrast teorie a praxe, intelektualismu a voluntarismu. U Řeků rozum soudí srdce - žijte podle toho, co jste poznali, u židů srdce soudí rozum (*srdce* v Bibli znamená vůli, nikoliv cit).¹³⁴ „Především střež a chraň své srdce, vždyť z něho vychází život.“ (Př 4,23)

Z judaistického a křesťanského hlediska chybí také v řecké filozofii dva základní pojmy lidské existence týkající se vztahu k Bohu – *hřích a víra*. Zbožný žid i křesťan by měli být mravní, ale také nábožensky věřící.¹³⁵

4.3.3 Kazatel a stoická filosofie

4.3.3.1 Filosofie věcí božských

Stoikové učili, že moudrost, jejíž hledání a cvičení se jmenuje filosofie, je moudrostí božských i lidských věcí.¹³⁶ Jako božské věci chápali to, co je vlastní

¹³³ Srov. tamtéž, s. 49.

¹³⁴ Srov. KREEFT, P. *Návrat ke ctnostem*, s. 43-44.

¹³⁵ Srov. tamtéž, s. 44.

¹³⁶ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 51.

dílo bohů, nezávislé na lidském konání.¹³⁷ Podle stoiků Bůh řídí všechny věci k nejlepšímu.¹³⁸ Jak je to ale potom s otázkou zla, kterou Kazatel tak hluboce vnímá. „Je zlo, které jsem pod sluncem viděl, a je mezi lidmi časté: Někomu Bůh dává bohatství a poklady i slávu, takže nepostrádá pro sebe nic z toho všeho, po čem touží. Bůh však mu nedá možnost toho užívat a má z toho užitek někdo cizí. To je pomíjivost a zlý neduh.“ (Kaz 6,1-2) „Znovu jsem pohleděl na všechnen útisk, který se pod sluncem děje. Hle, slzy utiskovaných, a oni jsou bez utěšitele, jejich utiskovatelé mají v rukou moc, a oni jsou bez utěšitele.“ (Kaz 4,1) „Dále jsem pod sluncem viděl: na místě práva - svévole, na místě spravedlnosti - svévole.“ (Kaz 3,16)

Chrýsippos zdůvodňuje otázku zla tak, že by, bez něho nemohlo existovat dobro, že dvojice protikladů nemohou existovat jeden bez druhého.¹³⁹ Zde se dostáváme opět do roviny Héraikleitova pojetí protikladů a jednoty v různosti. V jednom se všechna napětí proměňují a všechny rozdílnosti mění v harmonii.¹⁴⁰ U Kazatele se nabízí interpretace, že zlo je buď samostatná skutečnost, která tu je ἐστίν (estín), existuje „ontologicky“ sama o sobě, nebo je zlo predikátem, který „člověk jakožto středobod Kazatelova myšlení“¹⁴¹, intenzivně zakouší.¹⁴²

V tomto ohledu má na stoickém učení spočívat v 7. kapitole knihy Kazatel zvláště v. 14.¹⁴³ „V den dobrý uživej dobra a v den zlý si uvědom, že ten či onen učinil Bůh proto, aby se člověk nedozvěděl, co bude po něm.“ (Kaz 7,14) Podle učení stoiků je právě zlo nutným druhem dobra, obojí tvoří přiměřený, harmonický celek. Je známé, že tomuto učení se vysmíval Plútarchos (*De*

¹³⁷ Srov. tamtéž, s. 51.

¹³⁸ Srov. COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*, s 518.

¹³⁹ AULUS GELLIUS, *Noctes Atticae*, 6,1., Srov. dle: COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*, s. 518-519.

¹⁴⁰ Srov. COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*, s 66.

¹⁴¹ SCHOORS, A., *Ecclesiastes*, Citováno dle: ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 184.

¹⁴² Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 184.

¹⁴³ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 49.

communibus notis 13), protože psal: „Není k dokonalosti sboru třeba, aby jeden nebo více zpěváků zpívalo falešně; stejně tak málo přispívá zdraví těla, když je nemocný jeden článek“. Je ale potřeba podotknout, že v 7, 14 o tomto učení nic nestojí, jenom je tam uvedené, že člověk má být v době štěstí dobře naladěm a zlé časy respektovat, protože Bůh udělal vše, tedy také zlo.¹⁴⁴

4.3.3.2 Filosofie přírody

Prvek, který lze v knize *Kazatel* považovat za stoický, je stoická filosofie přírody. Stoikové učili, že v přírodě se vše děje z předem předurčeného řádu a v neměnném pořadí. Je-li cyklus ukončen, řada začíná od začátku a opakuje se v nejmenších jednotlivostech (podle některých mají stoikové toto učení od Pythagora).¹⁴⁵

Kazatel popisuje v úvodních slovech 1. kapitoly věčný koloběh vycházení a návratu. Slunce, vítr, řeky, vše se vrací ke svému počátku a opakuje se. Tyto opakující se fenomény představují stabilizační funkci pro kosmický řád a toto *Kazatelovo* pojetí času jako neustále se opakujícího cyklu je řecké tradici velmi podobné.¹⁴⁶ Přesto pohyb věcí, jak ho *Kazatel* popsal, s cykly stoiků identický není, a to co bylo řečeno o běhu slunce, větru, řek atd., může být stejně tak dobře výsledek jeho vlastního pozorování.¹⁴⁷

4.3.3.3 Adiafora

Plútarchos (*De Stoic. repugn.* 34) píše, když cituje Chrysippa: „Takže je nutné, abychom byli v těch okolnostech, ve kterých se nacházíme, ať jsme nemocni nebo ochromeni, ať jsme se stali gramatiky nebo hudebníky. A totéž platí ve vztahu k našim ctnostem nebo neřestem, k našemu umění nebo

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 49.

¹⁴⁵ Srov. tamtéž, s. 46.

¹⁴⁶ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 50.

¹⁴⁷ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 47.

neumění.“¹⁴⁸ V těchto slovech se odráží jeden z charakteristických znaků stoické filosofie, a sice že kromě základních atributů ctnostného života (moudrosti, uměřenosti, spravedlnosti a statečnosti)¹⁴⁹ nejsou ostatní věci jako např. nemoc, síla, majetek, chudoba, krásný zevnějšek či povolání pro stoiky důležitými. Člověk tak má setrvat v situaci, ve které se nachází.

Právě slovům Chrýsippa má odpovídat, co říká Kazatel 9, 11f.: Nikdo si není jist úspěchem, ani rychlý a mocný ani chytrý a opatrný, neboť vše závisí na náhodě. Člověk nezná svou dobu, nýbrž je chycen jako ryby v síti a ptáci ve smyčce, tak jsou lidé zaplétáni do nešťastné doby.¹⁵⁰ „Opět jsem pod sluncem viděl, že běh nezávisí na snaze hbitých ani boj na bohatýrech ani chléb na moudrých ani bohatství na rozumných ani přízeň na těch, kdo mají poznání, ale jak kdy každému přeje čas a příležitost. (Kaz 9,11)

Kazatel v 9,11 uvádí pět kvalit, které oceňuje starověký svět, a to rychlost, sílu, moudrost, rozumnost a poznání. Jsou to kvality, které zachycují ideál člověka, v němž se snoubí tělesná a duchovní krása člověka, a přestože jde o kladné a společensky oceňované aspekty lidského bytí, nic to v delší perspektivě neznamena. Uvedený ideál zde není popírán, jedná se pouze o jeho relativizaci, skrze kterou je ukázáno, že úspěch není samozřejmý, ani trvale zajištěný.¹⁵¹ Tuto poslední myšlenku nesamozřejmosti úspěchu sdílí jak Kazatel, tak stoikové.

4.3.3.4 Paralela v textu Marca Aurelia

Paralelu můžeme též spatřovat mezi Kazatelem a představitelem pozdní fáze stoy římským císařem Marcem Aureliem (121-180 po Kr.). Ten ve svých *Hovorech k sobě* říká: „Ustavičně měj na mysli, že všechno, co se nyní děje,

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 48.

¹⁴⁹ Základní ctnosti se objevují právě už v myšlenkách stoiků, pracuje s nimi též Cicero a později je ve své teologii rozpracovává Tomáš Akvinský.

¹⁵⁰ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 48.

¹⁵¹ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 271-272.

i dříve se tak dalo, a měj na mysli, že se i napříště bude takto dít.“¹⁵² Kazatel obdobně říká: „Co se dalo, bude se dít zase, a co se dělalo, bude se znovu dělat ... “ (Kaz 1,9) Text je velmi podobný, ale přestože se Marcus Aurelius v desáté knize svých *Hovorů k sobě* zabývá koloběhem života a dějin, může se jednat o podobnost čistě náhodnou. Marcus Aurelius ještě dodává: „A živě si vybav stejnotvárnost celých dějů a výjevů, jak jsi je poznal ze své zkušenosti nebo ze starších dějin, (...) všude stejná podívaná a stejné úlohy; jen herci jsou jiní.“¹⁵³

4.3.4 Kazatel a epikureismus

Epikúros kladl důraz zejména na smyslové potěšení. V *Listu Menoikeovi* ubezpečoval, že slast je počátkem i svrchovaným cílem blaženého života.¹⁵⁴ Podle názoru epikurejců je slast tím, o co od okamžiku narození až do posledního okamžiku v životě primárně usilujeme.¹⁵⁵ Nejde však u nich výslovně o slast a rozkoš okamžiku, nýbrž spíše o trvalé potěšení. Toto potěšení vidí také především v nepřítomnosti bolesti, absenci obav ze smrti a strachu z bohů, a štěstí podle nich lze nalézt i v jakési vyrovnanosti ducha.

4.3.4.1 Lidská duše

Epikurejský vliv je možné spatřovat u Kazatele ve 3. kapitole knihy. „Řekl jsem si v srdci: To se stane kvůli lidským synům, aby je Bůh tříbil, aby nahlédli, že je to s nimi jako se zvířaty. Vždyť úděl synů lidských a úděl zvířat je stejný. Jedni jako druzí umírají, jejich duch je stejný, člověk nemá žádnou přednost před zvířaty, neboť všechno pomíjí. Všechno spěje k jednomu místu, všechno vzniklo z prachu a vše se v prach navrací. Kdo ví, zda duch lidských synů stoupá vzhůru a duch zvířat sestupuje dolů k zemi? Shledal jsem, že není nic

¹⁵² MARCUS AURELIUS, A. *Hovory k sobě*, s. 134.

¹⁵³ Tamtéž, s. 134.

¹⁵⁴ Srov. DIOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, s. 420-421.

¹⁵⁵ Srov. ŠPINKA, Š. et. al. *Přístupy k etice I.* s. 110-111.

lepšího, než když se člověk raduje z toho, co koná, neboť to je jeho podíl. Kdo mu dá nahlédnout, co se stane po něm?“ (Kaz 3,18-22).

Podle stoiků mají zvířata nerozumovou, lidé rozumovou duši a stoikové připouštějí jako možné, že lidské duše stoupají do éteru, zatímco zvířecí duše jsou smrtelné. V Epikúrově škole se naproti tomu lidská nesmrtelnost *popírá*. Jako zvířata i lidé vznikli z prachu a hlíny, a tak se opět vrací do prachu. Zde na zemi tedy člověk musí užívat toho dobrého. Stejně učení se podle Tylera nachází právě v Kaz 3,18-22. Lidé i zvířata mají stejný osud, vše pochází z prachu a do prachu se zpět navrací, neví se, zda lidské duše stoupají vzhůru a zvířecí duše klesají dolů. Protože člověku nikdo nedovede říci, co bude po něm, má se tedy oddat požitku v tomto pozemském životě.¹⁵⁶

Jistou podobnost lze zde mezi Kazatelem a epikurejci spatřovat, je však potřeba podotknout, že na rozdíl od Epikúrovy školy, Kazatel lidskou nesmrtelnost v knize nepopírá. Klade si pouze otázku, jak je to s lidským duchem. Epikúros navazující na Demokritovu nauku však tvrdil, že po smrti se atomy duše rozptýlí a lidské tělo ztrácí schopnost smyslového vnímání. Odtud i jeho odvážné tvrzení, smrt se nás netýká. Kazatel se zde pouze blíží myšlení Epikúra, který popíral, že by duše mohla existovat nezávisle na těle.¹⁵⁷ Pro Kazatele je místo člověka zde a tady a co nastane poté, nelze uchopit.¹⁵⁸

Závěr v. 22, že by člověk měl užívat pozemských statků, je přejat z hebrejských premis, neboť štěstí a všechno dobré pochází od Boha a je pro člověka určeno, zejména pak pro člověka bohabojného.¹⁵⁹

4.3.4.2 Opravdu se nás smrt netýká? Smysl ohraničeného života.

V *Listu Menoikeovi* také Epikúros píše: „Dále si přivykni věřit, že smrt se nás netýká. Neboť všechno dobro a zlo se zakládá na smyslových vjemech,

¹⁵⁶ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 51-52.

¹⁵⁷ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 137.

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 137.

¹⁵⁹ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 52.

smrt však znamená konec smyslové činnosti. A tak správné poznání, že se nás smrt netýká, umožňuje nám plně užít smrtelného života, neboť nepřidává k němu věčné pokračování, naopak zbavuje nás touhy po nesmrtelnosti ...¹⁶⁰

Zatímco Epikúros zastával myšlenku, že smrt se nás netýká, protože už ji jednoduše nebudeme schopni vnímat, u Kazatele je téměř z každého jeho slova cítit neustálé uvědomování si této tečky lidského života. Od něho se odvíjí jeho další úvahy o smyslu lidské existence. Filosofie jeho doby také hledají smysl lidského života, Kazatel však jako filosof připouští možnost, co když lidský život žádný smysl nemá a dopouští lopotu bez užitku. Kazatel se jako jediný z předmoderních knih odvažuje ptát - a co když lidská existence žádný smysl nemá?¹⁶¹ Jeho slova nabádají v každé době k neustálému zamýšlení se nad životem. „Jako vyšel z života své matky, nahý zase odchází, jak přišel, a za svoje pachtění si nic neodnese, ani co by se do ruky vešlo.“ (Kaz 5,14) „ ... Každý odejde, jak přišel; jaký užitek má z toho, že se pachtil a honil vítr?“ (Kaz 5,15) „Vše spěje k jednomu místu, všechno vzniklo z prachu a vše se v prach navrací.“ (Kaz 3,20) Za Kazatelova slova bychom mohli doplnit ještě další otázku. Je to spravedlivé a má to smysl? Pro Kazatele ztrácí trvalou hodnotu lesk pozemských věcí, protože si uvědomuje své limity, své hranice a svoji konečnost.

4.3.4.3 Kazatelova eudaimonia

Kazatel tak jako Aristotelés, stoici a epikurejci zkoumá blaženost. Pokládá si otázku „Není pro člověka dobré jíst a pít a při svém pachtění se aspoň pomět? ...“ (Kaz 2,24) „Poznal jsem, že není pro něho nic lepšího, než se *radovat a konat* v životě dobro. A tak je tomu s každým člověkem, to, že jí a pije a okusí při veškerém svém pachtění dobrých věcí, je dar Boží.“ (Kaz 3,12-13) Koncept eudaimonismu zde Kazatel přetváří do teologie Bázně boží.¹⁶² Svou životní zkušeností shledává, že je dobré jíst, pít a radovat se z těchto věcí,

¹⁶⁰ EPIKÚROS - PUBLILIUS SYRUS. *Myšlenky*, s. 17.

¹⁶¹ Srov. KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 22.

¹⁶² Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49.

stejně tak konat dobro, ba nadto nic lepšího není, shledává ale také to, že to není samozřejmé a člověku je potěšení z těchto věcí dáno jako dar z Boží ruky.

U verše 3,12 jsou však k dispozici dvě možnosti překladu. První interpretace nabízí, že pro člověka není nic lepšího než se radovat a *užívat dobra*, ta druhá pak, že pro člověka není nic lepšího, než se radovat a *konat dobro*. Tam, kde člověk užívá dobra, není jeho původcem, ale příjemcem a uživatelem tohoto darovaného dobra. Většina badatelů (např. Fox, Levy, Gordis, Lauha) konstatuje, že vazba לַעֲשׂוֹת טוֹב (*la'asot tov*) v 3,12 má blízko k řeckému εὖ πράττειν (*eu prattein*), popř. εὖ δρᾶν (*eu dran*), které znamenají *užívat (si) dobra, dopřát si dobra*. Tato zmíněná vazba je v souladu s 2,24, kde je člověk příjemcem dobra, *poznává to dobré při svém snažení* a shledává, že je to darem z Boží ruky. Druhou možností výkladu, již zastává většina novodobých překladů,¹⁶³ je, že člověk sám koná dobro.¹⁶⁴ Jedná se o určité dilema.

Pokud bychom brali v úvahu první možnost výkladu, Kazatelova eudaimonia by spíše více korespondovala s epikurejci. Druhá možnost výkladu, je blíže eudaimonii Aristotelově. Pokud Kazatel znal Aristotelovo učení o nejvyšším dobru, blaženosti jako dobrém žití a dobrém jednání i pokud čerpal z jiných antických tradic, kde je ctnost výrazem pro mravně dobré, jež se projevuje v dobrém žití, není potřeba se na věc dívat jako na dilema, tedy volit jedno nebo druhé, nýbrž lze se dívat na obojí jako navzájem se doplňující stránky lidské existence, v níž je *dobro/štěstí* zakoušeno, doceňováno a i prakticky zužitkováváno jako Boží dar.¹⁶⁵

4.3.4.4 Kazatelova hedoné

Kazatel ve 2,25 dodává: „Vždyť kdo jídal a dopřával si víc než já?“ Tento verš poukazuje na to, že jako zámožný člověk opravdu mohl zakusit

¹⁶³ ČEP zastává rovněž druhou možnost výkladu.

¹⁶⁴ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 127-128.

¹⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 128.

nezměrného bohatství, a jak sám říká ve 2,10, toho co žádaly jeho oči. Při své cestě hledání moudrosti a blaženosti to proto zkoušel i s rozkoší, tak blízkou epikurejcům. Epikúros se doznal k lásce k dobrému jídlu: „Počátek a kořen všeho dobra je slast v žaludku; i moudrost a vyšší projevy života na ní závisí.“¹⁶⁶ Rozkoše bývají snadno přístupné a u bohatého člověka, jakým byl Kazatel, jsou ještě přístupnější. „Usmyslil jsem si, že své tělo osvěžím vínem ...“ (Kaz 2,3) „Podnikal jsem velkolepá díla, postavil jsem domy, vysázal vinice.“ (Kaz 2,4) Měl ženy, zpěv, otroky i otrokyně, zahrady, rybníky, stříbro, zlato i dobytek... „Stal jsem se velikým a předčil jsem všechny, kteří byli v Jeruzalémě přede mnou; nadto při mně stála má moudrost.“ (Kaz 2,9) „I pohlédl jsem na všechno, co bylo mýma rukama vykonáno, na své klopotné pachtění, a hle všechno je pomíjivost a honba za větrem; a žádný užitek z toho pod sluncem není.“ (Kaz 2,11) Rozkoš je rovina, je snadno dostupná, na rozdíl od moudrosti, která je vrcholem hory.¹⁶⁷ Ale obzvláště pro toho, kdo má všechno, není smyslem života a bohatý ze své vlastní zkušenosti ví, že bohatství jej šťastným neudělá.¹⁶⁸

4.3.4.5 Epikúrovo přátelství a Kazatelova samota

Přátelství je podle Epikúra jednou z nejdůležitějších věcí v životě člověka. Považuje je za největší štěstí. Kdo nalezne přítele, nachází poklad na celý život.¹⁷⁰ Z toho se dá také vysvětlit, že se epikurejci podporovali v neštěstí.¹⁷¹ Epikúros k otázce přátelství říká: „Ze všeho, co připravuje moudrost pro blaženost celého života, je daleko nejdůležitější získání přátelství.“¹⁷² Společnost přátel jej těšila natolik, že doporučoval: „Než cokoli sníš nebo

¹⁶⁶ EPIKÚROS - PUBLILIUS SYRUS. *Myšlenky*, s. 36.

¹⁶⁷ Srov. KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 42.

¹⁶⁸ Srov. tamtéž, s. 42-43.

¹⁷⁰ Srov. ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet*, s. 54.

¹⁷¹ Srov. tamtéž, s. 54.

¹⁷² DIOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, s. 426.

vypiješ, pečlivě si rozvaž, s kým jíš nebo piješ, spíše než co jíš nebo piješ, protože krmit se bez přítele je jako život lva nebo vlka.“¹⁷³

Kazatel nad přátelstvím uvažuje zcela jiným způsobem. Neopěvuje jej tak jako epikurejci, přesto se jím, i když ne zcela přímo, ve své knize také zabývá. Uvažuje nad otázkou samoty, a nad tím, jaké to je, když tento důležitý článek, článek přátelství, v životě člověka chybí. Člověk je společenský tvor a i práce, snažení a veškerá námaha dávají smysl především tehdy, když se jejich plodů užívá s ostatními.¹⁷⁴ „Někdo je sám a nikoho nemá, ani syna ani bratra a všechno jeho pachtění nebere konce, jeho oko se bohatství nenasytí. Pro koho se pachtím a sám se připravuji o pohodlí? Také to je pomíjivost a úmorná lopota. Lépe dvěma než jednomu, mají dobrou mzdu ze svého pachtění. Upadne-li jeden, druh jej zvedne. Běda samotnému, který upadne; pak nemá nikoho, kdo by ho zvedl. Také leží-li dva pospolu, je jim teplo; jak se má však zahřát jeden? Přepadnou-li jednoho, postaví se proti nim oba. A nit trojitá se teprve nepřetrhne!“ (Kaz 4,8-12)

Autor knihy Kazatel nám stylizací svých slov neříká jak důležité je přátelství, ale jak tísnivá je samota. Jeho slova čiší smutkem i únavou z námahy lidského života žitého s absencí blízkého člověka. Je možné, že slova, která sděluje, zrcadlí jeho osobní zkušenost samoty, může se však také jednat o tradované mudrosloví.

V pojetí Epikúrova přátelství a Kazatelovy samoty nelze spatřovat souvislost, která by naznačovala, že Kazatel byl Epikúrovým nazíráním na přátelství ovlivněn.

4.3.4.6 Moře se plní, ale nepřeplní

Kazatelovy „všechny řeky spějí do moře, a moře se nepřeplní; do místa, z něhož vytékají, se zase vracejí k novému koloběhu.“ (Kaz 1,7) Titus Lucretius Carus (97-55 po Kr.) latinsky píšící římský básník a filosof, se v básni v díle

¹⁷³ Srov. DE BOTTON, A. *Útěcha z filozofie*, s. 65.

¹⁷⁴ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 147.

De rerum natura - nejprve diví, že příroda nezvětšuje moře, do něhož směřuje tak veliký soutok vod, do něhož přicházejí všechny toky ze všech částí. Přidej zbloudilé mraky a přelétající bouře, které skrápějí a zavlažují všechny země i moře, přidej prameny, přece všechno toto bude přispěním sotva jediné kapky, nicméně je podivuhodné, že se moře nezvětšuje.¹⁷⁵ Jak pozoruhodné je to, že se moře nepřeplní, tak pozoruhodná je také podobnost myšlenky v Kazatelově textu a básni Lucretiovo.

¹⁷⁵ TITUS LUCRETIUS CARUS, *De rerum natura VI*, 609-615, Srov. dle: KAISER, O. *Kohelet*, s. 78.

5 Závěr

Místo knihy Kazatel v kontextu starověké filosofie – kniha, která září díky své temnotě¹⁷⁶

Biblická starozákonní kniha Kazatel má ve filosofii, a to nejen ve filosofii starověké, své naprosto specifické místo. Její podstatu krásně vystihl Peter Kreeft, který ji společně s biblickými knihami *Job* a *Píseň písní* označuje „za nejhlubší filosofickou knihu, nevyčerpatelnou, překypující tajemnou silou stálé novosti.“¹⁷⁷

Kniha se zabývá existenciální otázkou života, ale od ostatních soudobých starověkých filosofí, zabývajících se stejnou či podobnou tematikou, se už pouhým mělkým pohledem odlišuje tím, že její autor čtenářům nejčastěji předkládá úvahy o tom, v čem smysl života není. Pokládá si otázku, zda v lidském ohraničeném životě, plném námahy a vynaloženého úsilí život vůbec nějaký smysl má. Autor ukazuje smysl života tím, že poukazuje na to, kde není.¹⁷⁸

Knize bývá často tento skeptický, až „černý“ podtón vytýkán. Fulton Sheen¹⁷⁹ to nazývá černou milostí, zjevením prostřednictvím temnoty spíše než světla.¹⁸⁰ Jen moudrý pozná pošetilost a právě jako je potřeba moudrost k poznání pošetilosti, světlo k poznání temnoty, tak je zapotřebí také hloubky k poznání marnosti, významnosti k poznání bezvýznamného. Blaise Pascal k tomu říká: „Každý, kdo nevidí prázdnotu žití, musí sám být skutečně velmi prázdň.“ I podle Williama Baretta: „Je lépe zakusit beznaděj ve vlastní

¹⁷⁶ Srov. KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 61.

¹⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 7.

¹⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 52.

¹⁷⁹ Fulton Sheen (1895-1979) byl americkým římskokatolickým arcibiskupem a známým televizním a rozhlasovým kazatelem.

¹⁸⁰ Srov. KREEFT, P. *Tři filosofie života*, s. 25.

existenci, než nezakusit ji vůbec.“¹⁸¹ Kniha Kazatel zcela po svém, přesto poctivě a otevřeně konfrontuje život se skutečností smrti a klade do hloubky a nekompromisně zásadní otázku, k čemu je lidský život zde pod sluncem.¹⁸²

Porovnání knihy Kazatel a soudobých starověkých filosofii

Odráží se v knize některý ze základních prvků soudobých filosofii?

Základním cílem této práce bylo knihu Kazatel představit, představit také zvolené soudobé filosofie Kazatelovy doby (přírodní filosofii 6. - 5. století př. Kr. a jejího představitele Hérakleita; Aristotelovu filosofii a jeho pojetí šťastného života; filosofii helénistickou - stoicismus a epikureismus), a provést porovnání zejména filosofických aspektů knihy Kazatel a základních prvků i myšlenek těchto filosofii. Záměrem bylo pokusit se mezi knihou Kazatel a zmíněnými filosofii nalézt určité shody, podobnosti a souvislosti.

Ze zjištěných poznatků podle mého názoru vyplývá, že mezi knihou Kazatel a uvedenými filosofii lze spatřovat určité paralely, tyto paralely však mohou být čistě náhodné. Domnívám se, že v knize nelze jednoznačně rozeznat přímé vlivy a prvky jednotlivých filosofii. Autor knihy Kazatel mohl být soudobými vlivy zasažen, dokonce je to pravděpodobné, v jeho zcela osobitém pojetí a originalitě jeho slov ale případné cizí vlivy rozpoznatelné nejsou, nebo jen velmi obtížně, a i přes toto se jedná pouze spíše o hypotézy. Jeho závěry a myšlenky v knize uvedené, mohou být zcela jistě i výsledkem hluboké reflexe lidského života, či tradovaného mudrosloví jeho vlastní tradice.

O otázce možných promítnutých neizraelských vlivů v knize se stále diskutuje. Je potřeba podotknout, že někteří badatelé souvislost knihy s řeckou a helénistickou filosofii zastávají, jiní popírají. Jejím zastáncům však bývají vyčítány chybné metody při dokládání vlivů jednotlivých filosofii a často i nesprávná exegeze knihy.¹⁸³ Otázka pro badatele, zda autor knihy Kazatel byl

¹⁸¹ Srov. tamtéž, s. 17-18.

¹⁸² Srov. tamtéž, s. 61.

¹⁸³ Srov. ČAPEK, F. *Kazatel*, s. 49

ovlivněn filosofiemi jeho doby, tak zůstává, a zřejmě i navždy zůstane, stále živá a otevřená...

Shrnutí nalezených shod, podobností, souvislostí

U první komparace, tedy mezi knihou Kazatel a Hérakleitem, spatřuji největší podobnost u Kazatelovy básně o čase v Kaz 3,1-8 a Hérakleitova pojetí jednoty v různosti. Je možné konstatovat, že oba zastávají myšlenku protikladů vytvářejících jednotu a harmonii. Jakýsi vzájemný vztah lze také u obou nalézt v jejich pohledu na pomíjení věcí a prožívání života jako námahy.

Kazatel i Aristotelés zkoumali blaženost, smysl a cíl lidské existence. Oba nespátřují štěstí v ničem vnějškovém jako je bohatství, majetek, sláva. Nespátřují jej ani ve slasti. Oba také zastávají podobnou, ne však totožnou pozici středu u ctností. Kazatel toto pojetí „zlaté střední cesty“ zakotvuje u Boha, neboť je to právě bázeň před Hospodinem, která dle jeho slov pomáhá tento střed člověku nalézt.

V 1. kapitole knihy popisuje Kazatel věčný koloběh všech věcí. Slunce, vítr, řeky, vše se nakonec vrací ke svému počátku a stále se opakuje. Zde přímo svádí zasadit toto Kazatelovo „dění se pod sluncem“ do stoické filosofie přírody a jejich teorie, že vše se děje v určitém řádu, stálém pořadí a neustále se opakuje. Je však nutné podotknout, že Kazatel byl vnímavým pozorovatelem a cykly v jeho podání mohou být rovněž výsledkem jeho pozorování.

Lze také připustit, že v textu Kaz 9,11 f, se nachází učení podobné stoické adiafoře. Kazatelova slova zde mají odpovídat slovům Chrysippa, který v přeneseném slova smyslu nabádá, abychom setrvali v těch okolnostech a situaci, ve kterých se zrovna nacházíme, ať jsme nemocní, nebo zdraví, a ať máme jakékoliv povolání. Velmi zajímavá analogie také existuje mezi textem knihy Kazatel a textem římského císaře Marca Aurelia v knize *Hovory k sobě*.

Kazatel si mj. položil i otázku, jak je to s lidským duchem. „Kdo ví, zda duch lidských synů stoupá vzhůru ...“ (Kaz 3,21) V textu své knihy nesmrtelnost lidské duše nepopírá, zabývá se pouze filosofickým tázáním na toto téma. Z podtextu Kazatelových slov je ale cítit v jeho otázce váhavost, jak to

doopravdy s lidskou duší je. Kazatel se zde pouze velmi plíživě blíží Epikúrově myšlení popírajícímu existenci duše nezávisle na těle. Epikúrově myšlenky neexistence lidské duše po smrti se Kazatel přibližuje pouze onou váhavostí položené otázky, na niž není vyslovena odpověď. U Kazatele je zjevná jakási zdrženlivost pro vyslovení „pro i proti“ života lidské duše po smrti.

Kazatel se také stejně jako Aristotelés, stoikové a epikurejci zabýval *eudaimonií* života. Nicméně je možné, že tento pojem řecké filosofie nikdy nepoznal. Kniha je napsána biblickou hebrejštinou, s řeckou terminologií Kazatel nepracoval. Pojetí eudaimonie ve své knize znovu a znovu transformuje do bázně Boží. Shledává, že při veškeré životní námaze je tím nejlepším i „epikurejské“ užívání si života, vždyť dodává: „Je dobré a pěkné, aby člověk jedl a pil a měl se dobře při veškerém klopotném pachtění pod sluncem v časných dnech jeho života, které mu dal Bůh, neboť to je jeho podíl.“ (Kaz 5,17).

Epilog

Autor knihy Kazatel učí moudrosti v přítomném světě tváří v tvář vědomí směřování k smrti. Svou knihou nám sděluje to nejdůležitější ze své vlastní tradice. Je to Bůh, kdo dopřává člověku možnost existence zde *pod sluncem*.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 341.

Seznam použité literatury

ANTALÍK, D., STARÝ J., VÍTEK T. *Mudrosloví v archaických kulturách*. Praha: Herrmann & synové, 2009. ISBN 978-80-87054-17-8.

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. 3. nezměn. vyd. Přel. Antonín Kříž. Praha: Rezek, 2009. ISBN 80-86027-29-6.

ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přel. Antonín Kříž. Praha: Rezek, 2003. ISBN 80-86027-19-8.

ARMSTRONG, A. H. *Filosofie pozdní antiky: Od staré Akademie po Jana Eriugenu*. Praha: OIKOYMENH, 2002. ISBN 80-7298-053-X.

BIČ, M. *Výklady ke Starému zákonu III*. 2. vyd. 1. v KN. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998. ISBN 80 - 7192 - 240 - 4.

BIČ, M. *Ze světa Starého zákona*. Praha: Kalich v Ústředním církevním nakladatelství, 1986. ISBN nevedeno.

COPLESTON, F. *Dějiny filosofie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2014. ISBN 978-80-7412-167-8.

ČAPEK, F. *Kazatel: Zneklidňující kniha pro neklidnou dobu. Český ekumenický komentář ke Starému zákonu*. Praha: Centrum biblických studií AV ČR a UK v Praze ve spolupráci s Českou biblickou společností, 2016. ISBN 978-80-87287-91-0.

DE BOTTON, A. *Útěcha z filozofie*. Zlín: Kniha Zlín, 2010. ISBN 978-80-87162-93-4.

DIOGENÉS LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*. 2. vyd. Pelhřimov: Nová tiskárna, 1995. ISBN 80-901916-3-0.

DIVECKÝ, J. *Židovské svátky. Kalendářem od Pesachu do Purimu*. Praha: P3K, 2005. ISBN 80-903584-3-8.

EPIKÚROS - PUBLILIUS SYRUS. *Myšlenky*. Přel. Jaroslav Ludvíkovský. Praha: Svoboda, 1970. ISBN nevedeno.

FLOSSMANN, K. *Moudrost ve Starém zákoně*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1989. ISBN nevedeno.

FOUILLOUX, D. *Slovník biblické kultury*. Přel. Jan Binder et al. Praha: EWA EDITION, 1992. ISBN 80-900175-7-6.

- JANEGA, Š. *Úvod do mudroslovných knih Starého zákona*. Trnava: Církevní nakladatelství, 1984. ISBN neuvedeno.
- KAISER, O. *Kohelet: Das Buch des Prediger Salomo*. Stuttgart: Radius, 2007. ISBN 978-3-87173-373-4.
- KOHÁK, E. *Člověk, dobro a zlo: O smyslu života v zrcadle dějin: Kapitoly z dějin morální filosofie*. Praha: JEŽEK, 1993. ISBN 80-901625-3-3
- KREEFT, Peter. *Návrat ke ctnostem: Co říká tradiční mravní moudrost o moderních mravních zmatcích*. Praha: Krystal OP, 2013. ISBN 978-80-87183-56-4.
- KREEFT, P. *Tři filosofie života: Kazatel: Život jako marnost, Job: Život jako utrpení, Píseň písní: Život jako láska*. Přel. Ivan Bok. Praha: Krystal OP, 2016. ISBN 978-80-97183-93-9.
- LÉON-DUFOUR, X. et al. *Slovník biblické teologie*. 5. vyd. Velehrad – Křesťanská akademie, Řím, 1991. ISBN 80-200-1127-7.
- LOHFINK, N. *Kohelet. Die Neue Echter Bibel. Kommentar zum Alten Testament mit der Einheitsübersetzung*. 3., unveränderte Auflage. Stuttgart: Echter Verlag, 1980. ISBN 3-429-00655-4.
- LONG, A. A. *Hellénistická filosofie: stoikové, epikurejci, skeptikové*. Přel. Petr Kolev. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-077-7.
- MACKERLE, A. „Kazatel jako projev ‚pastorační péče‘ Starého zákona a bohaté“. In *Caritas et veritas*, 2/3 (2013).
- MARCUS AURELIUS, A. *Hovory k sobě*. Vyd. 8., V AK 3. Přel. Rudolf Kuthan. Praha: Arista, 2011. ISBN 978-80-86410-63-0.
- MLČOCH, L. *Čas pravé radosti*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-224-9.
- OLIVA, P. *Svět helénismu*. Praha: ARISTA, 2001. ISBN 80-86410-09-9.
- Pět svátečních svitků. Živá díla minulosti*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1958, sv. 19. ISBN neuvedeno.
- PLATÓN. *Kratylos*. 2.opr.vyd. Praha: OIKOYMENH, 1994. ISBN 80-85241-44-7.
- RICKEN, F. *Antická filosofie*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1999. ISBN 80-7182-092-X.

STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Vyd 8., v KNA 2. Přel. Miroslav PETŘÍČEK, přeložil Petr REZEK, přeložil Karel ŠPRUNK. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

SÝKORA, J. E. *Pomíjivost, samá pomíjivost. Koh 1,2 - lekce z biblické a rabínské hermeneutiky*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2002. ISBN 80-7040-563-5.

ŠPINKA, Š. et. al. *Přístupy k etice I*. Praha: Filosofia, 2014. ISBN 978-80-7007-430-5.

TÖRÖK, D. „Kazatel 4,4-6. Bláznova apologie, nebo Kazatelovo varování před nenasytností? *Studia theologica*, roč. 16 (2014), č. 2.

VLKOVÁ, G. I. *Úvod do prorocké a mudroslovné literatury Starého zákona*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3267-0.

ZAMAROVSKÝ, V. *Řecký zázrak*. Praha: Mladá fronta, 1972. Máj, sv. 197. ISBN neuvedeno.

ZAPLETAL, V. *Das Buch Kohelet. Kritisch und metrisch untersucht übersetzt und erklärt*. 2nd edition. Freiburg (Schweiz): Kommissionsverlag Der Universitäts-Buchh. (O. Gschwend), 1911. ISBN neuvedeno.

ZIMMER, T. *Zwischen Tod und Lebensglück. Eine Untersuchung zur Anthropologie Kohelets*. Beihefte Zur Zeitschrift Fur Die Alttestamentliche Wissenschaft (Book 286); Berlin: Walter de Gruyter, 1999. ISBN 978-3110166378.

Překlady Bible

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, 16. (7. opravené) vyd. Praha: Česká biblická společnost, 2008.

Bible: Český studijní překlad. vyd. Praha: KMS, 2009. ISBN 978-80-86449-61-6

Jeruzalémská bible: Písmo svaté vydané Jeruzalémskou biblickou školou. Přeložil František X. HALAS, Dagmar HALASOVÁ. Praha: Krystal OP, 2010. ISBN neuvedeno.

Hebrejské slovníky

GESENIUS, W. *Hebräisches und Aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. Unveränderter Neudruck der 1915 Erschienenen 17. Auflage. Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg, 1962. ISBN 9783642496721

PÍPAL, B. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Třetí vydání. Praha: Kalich, 1997. ISBN 80-7017-121-9.

Elektronické zdroje:

BibleWorks 9.0

Seznam zkratek

ČEP	Český ekumenický překlad Bible
ČSP	Český studijní překlad Bible
<i>De Stoic. repugn.</i>	<i>De Stoicorum repugnantiiis</i>
JB	Jeruzalémská Bible
per.	persky
po Kr.	po Kristu
př. Kr.	před Kristem
v.	verš, verše

Ustálené zkratky nejsou do seznamu zkratek zahrnuty.

Biblické zkratky cituji podle systému zkratek v ekumenickém překladu Bible.

Abstrakt

FILIPOVÁ, A. Místo knihy Kazatel v kontextu soudobé starověké filosofie. České Budějovice 2017. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra teologických věd. Vedoucí práce A. Mackerle.

Klíčová slova: Kazatel, filosofie, pomíjivost, viděl jsem, Bůh, čas, moudrost, slova, Hérakleitos, jednota, Aristotelés, štěstí, blaženost, ctnost, helénismus, vliv, Epikúros

Práce se zabývá místem biblické knihy Kazatel v kontextu soudobé starověké filosofie. První část bakalářské práce knihu Kazatel představuje, zejména její název, autorství, dobu a místo vzniku, hlavní a charakteristická témata i myšlenky knihy. Další část obsahuje základní charakteristiku čtyř zvolených starověkých filosofii: filosofie 6. – 5. století př. Kr. a jejího představitele Hérakleita, Aristotelovy filosofie a filosofie helénistické – jmenovitě stoy a epikureismu. Poté probíhá porovnávání knihy Kazatel a uvedených filosofii. Práce se zaměřuje zejména na nalezení styčných bodů, které kniha se soudobými filosofii vykazuje, snaží se rovněž zodpovědět otázku, zda se v knize odráží některý ze stěžejních prvků či vlivů těchto filosofii.

Abstract

The Book of Qohelet in the Context of Ancient Philosophy

Key words: Qohelet, philosophy, vanity, I've seen, God, time, wisdom, words, meaning, Heraclitus, unity, Aristotle, luck, rapture, virtue, Hellenism, influence, Epicurus

The aim of the bachelor thesis is to analyze The Book of Qohelet in the Context of Ancient Philosophy. The first part of the thesis introduces the book itself, focusing on its title, authorship, place of origin and defining themes in particular. The thesis continues with a basic characteristic of four ancient philosophies: the philosophy of 6th and 5th century BC and its main herald, Heraclitus, the Aristotle philosophy and Hellenistic philosophy, namely Stoicism and Epicureanism. What follows is the comparison of the listed philosophies and the book itself. The thesis concentrates on finding similarities between the book and those contemporary philosophies. It also hopes to answer the question of whether the influential parts of those philosophies are somehow reflected in the book itself.